

Stockholmsregionen och EU-utvidgningen

Möjligheter och utmaningar
för näringslivet

Regionplane- och trafikkontorets rapporter

- 1998 • 1 Rörlighetens värde
- 1998 • 2 Stockholmsregionens internationalisering
- 1998 • 3 Du är med och formar framtiden
i Stockholmsregionen
- 1998 • 4 Migration och förnyelse av Stockholmsregionen
- 1998 • 5 Migration över Östersjön till
Stockholmsregionen
- 1998 • 6 Regioner, handel och tillväxt
- 1999 • 1 Scenarier för utbildning i Stockholmsregionen
- 1999 • 2 Kompetensutveckling och utbildning
i Östersjöregionen
- Bilaga: Kompetensindikatorer för Östersjöregionen
- 1999 • 3 Dagens ungdom är morgondagens vuxna
- 1999 • 4 Utvecklingspolitik i tre storstadsregioner
- 1999 • 5 Regionala skillnader i Stockholms län
- 2000 • 1 EU Capital Regions towards Sustainable
Mobility
- 2000 • 2 Stockholmsregionen i världen
- 2000 • 3 Vatten i Stockholmsregionen
- 2000 • 4 Social atlas över Stockholmsregionen
- 2000 • 5 Storstadspolitik i debatt och handling
- 2000 • 6 Bostad? Underlag för regionplan 2000
- 2000 • 7 Framtidens skärgård
- 2000 • 8 Energiförsörjningen 2000–2030
- 2001 • 1 Stockholmsregionens roll för Sveriges tillväxt
- 2001 • 2 Storstadskonkurrens i norra Europa
- 2001 • 3 Blåstrukturen i Stockholmsregionen
- 2001 • 4 Upplevelsevärden
- 2001 • 5 Kvinnorna, näringslivet och framtiden
- 2001 • 6 Informationssystem för regionala
grönområden
- 2002 • 1 Mälardalen – en region?
- 2002 • 2 Trafikpolitik i Nordamerika och Asien
- 2002 • 3 Fler till högre utbildning
- 2003 • 1 Flera kärnor
- 2003 • 2 Stockholmsregionens samspel med
sin nära omgivning
- 2003 • 3 Destination Stockholm
- 2003 • 4 Trafikpolitik – samspelet mellan
stat och region
- 2003 • 5 Hållbar utveckling för forskningen?
- 2004 • 1 Yrkesutbildning i Stockholmsregionen

Program och förslag

- 1996 • 9 Möt framtiden med öppna ögon
- 1996 • 10 En ekonomisk strategi
- 1996 • 11 En social strategi
- 1996 • 12 En miljöstrategi
- 1996 • 13 Regionplan 1991, reviderade
grundantaganden 1996
- 1997 • 1 Stockholmsregionens framtid, skiss till en
långsiktig strategi
- 1997 • 2 Vill du delta i dialog om Stockholms-
regionens framtid?
- 1998 • 1 Regionplan 2000 – Program
- 1998 • 2 Debatten om Stockholmsregionens framtid –
Samrådsredogörelse
- 1999 • 1 Program för Ekonomisk tillväxt, förnyelse
och integration i Stockholmsregionen
- 1999 • 2 Program för Kompetensutveckling och FoU
i Stockholmsregionen
- 2000 • 1 Stockholmsregionens framtid
En långsiktig strategi
- 2000 • 2 En region för framtiden
- 2000 • 3 Regionplan 2000
- 2000 • 4 Trafiken i regionplan 2000
- 2000 • 5 Ekonomisk tillväxt, förnyelse och integration
- 2000 • 6 Kompetensutveckling och FoU
- 2000 • 7 Östersjöperspektivet
- 2001 • 1 RUFSS Regional utvecklingsplan för
Stockholmsregionen
- 2001 • 2 RUFSS Samrådsredogörelse
- 2002 • 1 Regional utvecklingsplan 2001 för Stockholms-
regionen. Synpunkter på utställningsförslag
- 2002 • 2 Regional utvecklingsplan 2001 för Stockholms-
regionen. Antagen regionplan
- 2003 • 1 Lägesrapport 2003 om förnyelse, integration och
kompetens i Stockholmsregionen
- 2003 • 2 Insatser för förnyelse och integration
i Stockholmsregionen – 2003
- 2003 • 3 Insatser för kompetens och FoU
i Stockholmsregionen – 2003
- 2003 • 4 Regional Development Plan 2001
for the Stockholm Region
- 2004 • 1 Genomförande av RUFSS 2001
Lägesrapport 2004

Omslagsbild: DPA/PrB

Layout: Typonova Produktion

Tryck: Almqvist & Wiksell Tryckeri AB, 2004

RTN: 2003-0238

ISSN 1104-6104 ISBN 91-86-57490-6

Beställ från

Regionplane- och trafikkontoret

Box 4414, 102 69 Stockholm

Tel 08-737 44 23 Fax 08-737 25 66

e-post: rtk@rtk.sll.se

www.rtk.sll.se

Förord

Mot bakgrund av de nya förutsättningar som Stockholmsregionen ställs inför som en följd av EU-utvidgningen 2004 har Inno, på uppdrag av RTK, utfört en konsekvensanalys för regionens kunskapsintensiva näringar.

Utvidgningen har ett antal konsekvenser för landstinget och för Stockholmsregionen:

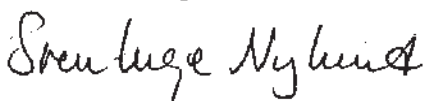
- Stockholm som knutpunkt i Östersjöområdet.
- Kompetensförsörjning
- Underleverantörer och samarbetspartner
- Vidgning av marknaden
- Relationerna med Ryssland

Utvidgningen bör underlätta Stockholmsregionens ambitioner att bli en viktig knutpunkt i Östersjöområdet. Frågan har bl.a. tagits upp i flera av kontorets rapporter och promemorior. Östutvidgningen kan ses som en del av utvecklingen mot ökad globalisering, även om den inre marknaden ger särskilda förutsättningar för samspelet inom unionen. Utvidgningsländernas ekonomier förväntas växa två till tre procent snabbare per år än de tidigare medlemsländernas. Det betyder att utvidgningsländerna kan ta ikapp de nuvarande medlemsländernas ekonomiska försprång på en generation. För Stockholmsregionens del är interaktionen med utvidgningsländernas storstadsregioner av störst intresse. Integrationszonen i Östersjöområdet förväntas bli Europas mest dynamiska område. EU:s tyngdpunkt förskjuts österut.

En knutpunktsstrategi innebär att omgivande storstadsregioner inte i första hand ses som konkurrenter, utan att man i Stockholmsregionen har tillgång till de resurser som finns i Östersjöområdets andra storstadsregioner. Denna rapport behandlar utvidgningens betydelse för kunskapsintensiva verksamheter i Stockholmsregionen och de utmaningar som regionen ställs inför för att kunna dra nytta av nya möjligheter.

Rapporten har utarbetats av Inno Scandinavia med Nils Gabrielsson, Olov Domeij och Erik Asplund som projekttag. Från Inno-gruppens franska bolag, Inno TSD, har Svetlana Klessova, som för tillfället är stationerad i Kaliningrad, medverkat. Projektledare på Regionplane- och trafikkontoret har varit Jan Linzie.

Stockholm i september 2004

Sven-Inge Nylund

Innehåll

Sammanfattning	7	Internationell utblick	33
Rapportens uppläggning	8	Europas mittregion – Wien/ Bratislava – bygger konkurrensfördelar	33
Läsråd	8	Utmaningar för Stockholmsregionen	37
Bakgrund	10	Strategisk positionering	37
Syfte	10	Framväxande kunskapssystem	38
Metod	11	Mer fokuserade investeringsströmmar	39
Information	11	Samverkan mellan resurser och aktörer	40
Östutvidgningen som möjlighet och utmaning	13	Summary	42
Östersjöområdet	13	Bakgrundsmaterial	43
Fria rörligheter som drivkraft	17		
Stockholmsregionens utgångsläge	17		
Östutvidgningens konsekvenser	19		
Östutvidgningen ur ett företagsperspektiv	20		
Kunskap som insats	21		
Vidareförädling	24		
Marknad	28		
Relevanta insatser från Stockholmsregionens beslutsfattare	31		

Sammanfattning

Östutvidningens direkta och indirekta konsekvenser för Stockholmsregionens kunskapsintensiva näringar analyseras i denna rapport:

- de förändringar som sker i system för utveckling och förmedling av kunskap i östregionerna,
- tillgången till kompetens som är relevant för Stockholmsregionens kunskapsintensiva näringar,
- förändrade förutsättningar för intellektuella tillgångar,
- systemeffekter som en följd av den gemensamma inre marknaden,
- nya krav och regleringar som sätter prägel på värdekedjan,
- direktinvesteringar som motor för strukturella förändringar,
- den nya marknadens spelregler,
- en växande konsumentmarknad samt
- förändringsvilja som marknadsdrivkraft.

Sammantaget kan det konstateras att unionens utvidgning ger stora möjligheter och utmaningar för de kunskapsintensiva företagen. Särskilt uppmärksammas konsekvenserna för de små och medelstora företag som tidigare inte haft tillräckliga resurser eller kunskaper för att övervinna marknadsbarriärerna i öst. I analysen framhävs att långt ifrån alla konsekvenser av utvidgningen är relevanta för Stockholmsregionens offentliga aktörers och beslutsfattare agerande. Utmaningar och handlingsmöjligheter i rapporten relateras därför till två övergripande konsekvenser där offentliga aktörer bedöms ha möjlighet att dra nytta av utvidgningen för att på sikt stärka Stockholmsregionens konkurrenskraft.

- På kort sikt står främst komplementära förhållanden i fokus.
- På lång sikt står främst kunskapssystemens utveckling och synen på Östersjöregionen som helhet i fokus.

En klar slutsats är att östutvidningens konsekvenser

till stora del är i linje med allmänna trender och förändringsprocesser, som internationalisering av tjänstesektorerna, konsolidering, avregleringar och nya snabbt växande konsumentmarknader. Det krävs ett konsekvent och samstämt agerande för att ta till vara utvidgningens möjligheter. Det behövs en bred uppslutning, där regionens resurser och aktörer samordnar sig för att kunna hantera de strategiska utmaningar som Stockholmsregionens offentliga beslutsfattare har ansvaret för.

Det betyder dock inte att valet står mellan att göra allt eller inget. I anslutning till sju strategiska frågor ges rekommendationer om konkreta åtgärder som en enskild aktör kan vidta. Dessa åtgärder ska inte ses som slutliga svar på de strategiska frågorna, utan snarare inledande steg i rätt riktning.

Sju strategiska frågor för Stockholmsregionens aktörer grupperas i fyra kärnområden som tillsammans återspeglar handlingsmöjligheter inför östutvidgningen på kort och lång sikt:

- Strategisk positionering
 - (1) Driv på en fördelaktig positionering av Östersjöregionen som helhet
 - (2) Tänk komplementaritet i stället för närhet
- Framväxande kunskapssystem
 - (3) Stärk en plattform för kunskapsutbyte i Östersjöområdet
 - (4) Involvera små och medelstora företag med utvecklingsmöjligheter
- Mer fokuserade investeringsströmmar
 - (5) Fokuserad samverkan som en följd av hur storstadsregionerna i öst utvecklas
- Samordning av resurser och aktörer
 - (6) Stärk samverkan kring Stockholmsregionens östinsatser
 - (7) Utveckla samsyn kring hur internationaliseringen allmänt och utvidgningen i Östersjöregionen samverkar.

Rapportens uppläggning

För att underlätta för läsaren ges i följande bild en schematisk överblick över rapport- och resonemangsstrukturen. I anslutning till rapportöverblickens presenteras läsråd.

Läsråd

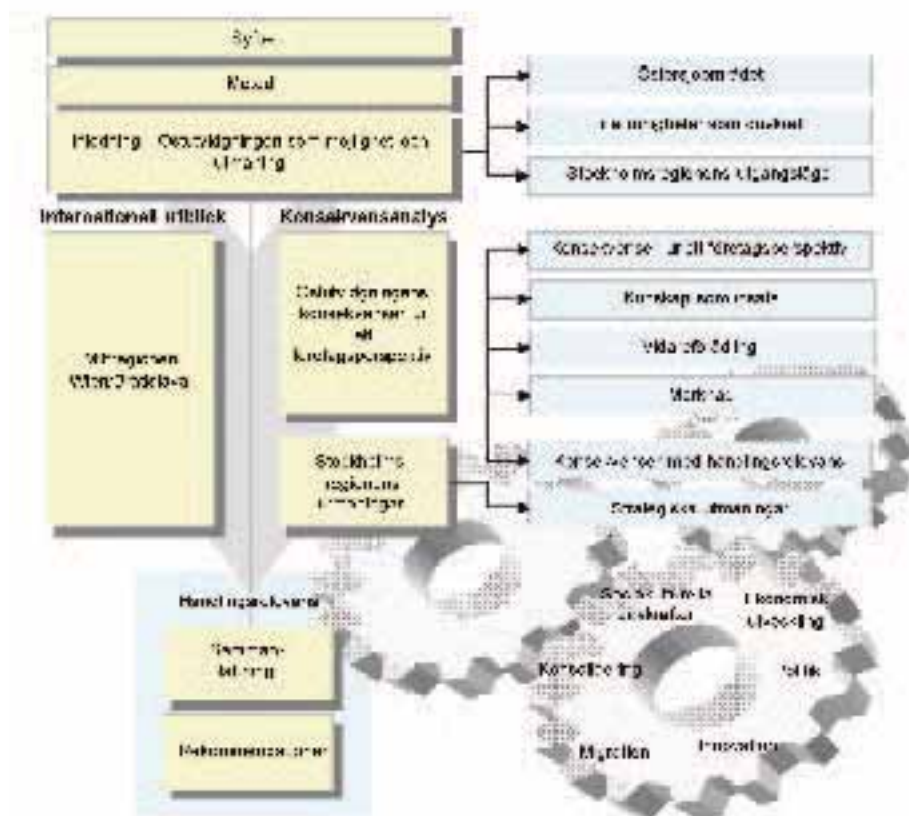
Rapporten är uppdelad i fyra avsnitt som kan läsas enskilt eller tillsammans. Följande läsråd redovisar syftet med de olika avsnitten och hur de är hänger samman med varandra.

(1) Inledning

Syftet med kapitlet ”Östutvidgningen som möjlighet och utmaning” är att beskriva utgångsläget inför konsekvensanalysen. Kapitlet ger ett övergripande regionalt perspektiv på Östersjöområdet, där de nya EU-ländernas storstadsregioner sätts i fokus. Därtill presenteras EU-utvidgningens drivkrafter ur ett marknadsperspektiv och avslutningsvis Stockholmsregionens strategiska utgångsläge.

(2) Konsekvensanalys

I kapitlet ”Östutvidgningens konsekvenser” analyseras

Överblick över rapport- och resonemangsstruktur.

konsekvenser av unionens utvidgning för Stockholmsregionens kunskapsintensiva företag. För de tre områdena – insats, värdekedja och marknad – förs ett resonemang kring dels direkta konsekvenser, dels indirekta konsekvenser som påverkar de förändringsprocesser som redan påbörjats. Kapitlet avslutas med ett sammandrag av konsekvenser som är relevanta för insatser från Stockholmsregionens aktörer och beslutsfattare – på kort och lång sikt.

(4) Internationell utblick

Kapitlet ”Internationell utblick” utgörs av en fallstudie. I fallstudien presenteras inledningsvis Wien-/Bratislava-regionen samt dess näringslivs engagemang i och syn på samarbetet i en Europeisk mittregion. Ett antal konkreta insatser och funktioner inom ramen för den pågående integrationsprocessen beskrivs. Avsikten är att de insatser och funktioner som presenteras

ska kunna inspirera aktörer och beslutsfattare i Stockholmsregionen.

(3) Slutsatser och rekommendationer

I kapitlet ”Utmaningar för Stockholmsregionen” presenteras slutsatser och handlingsmöjligheter som baseras på konsekvensanalysen. Fokus ligger på sju strategiska frågor som kopplas till konsekvenser som kan åtgärdas. I anslutning till var och en av de sju frågor som lyfts fram ges handlingsmöjligheter för Stockholmsregionens aktörer. Åtgärderna bör ses som förslag på steg i rätt riktning och inte som fullständiga lösningar på de strategiska frågorna. För att hantera dessa fullt ut krävs samverkan mellan Stockholmsregionens resurser och aktörer.

I sammanfattningen presenteras slutsatser och rekommendationer från kapitlet ”Utmaningar för Stockholmsregionen”.

Bakgrund

Kunskapsintensiva östeuropeiska storstadsregioner växer fram, samtidigt som sovjettidens tunga industriregioner förlorar i betydelse. I takt med att de östeuropeiska ekonomierna växer kommer denna omvandling att få en allt större betydelse för Stockholmsregionen och dess verksamheter. I utgångsläget kännetecknas förhållandet mellan väst- och östeuropeiska regioner av komplementära produktionsförhållanden som skapar betydande tillväxtpotentialer. På sikt kan Stockholmsregionen komma att möta hård konkurrens om rollen som centrum för transporter, telekommunikationer, finansiella marknader, handel och forskning och utveckling i Östersjöområdet. Både på kort och lång sikt är det därför viktigt för Stockholmsregionens aktörer och beslutsfattare att skaffa sig en överblick över hur strukturomvandlingen påverkar den egna regionens styrande, ledande och forskande privata verksamheter och i förlängningen vad det betyder för regionens konkurrensförutsättningar.

Mot bakgrund av de nya förutsättningar som Stockholmsregionen ställs inför har en konsekvensanalys för regionens kunskapsintensiva näringar genomförts.

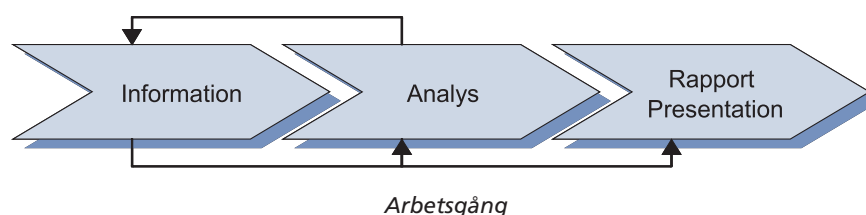
Syfte

Det övergripande syftet med rapporten är att skapa beredskap bland Stockholmsregionens offentliga beslutsfattare för att hantera östutvidgningens konsekvenser för regionens kunskapsintensiva näringar och att lägga grunden för fokuserade satsningar som kan utveckla Stockholmsregionens position i relation till Östersjöområdets övriga metropoler.

Centralt är:

- Att tolka utvidgningens konsekvenser ur näringslivets perspektiv och urskilja strategiska utmaningar och handlingsmöjligheter för Stockholmsregionens offentliga aktörer och beslutsfattare.

Metod

Den metod som använts utgår från ett antal huvudmoment som illustreras schematiskt i bilden ovan. Pilarna visar återkopplingen mellan de olika momenten. De olika stegen beskrivs närmare nedan:

Information

Vid informationsinsamlingen för konsekvensanalyserna och den internationella fallstudien ligger tyngdpunkten på kvalitativ information. Syftet med informationsinsamlingen är att upprätta en bred plattform för slutsatserna. De tre huvudsakliga informationskällorna beskrivs nedan:

Skrivbordsundersökning

För att bygga upp en teoretisk grund har konsulternas interna material samt andra relaterade källor som berör ämnet sammanställts. Internationella kontakter inom forskarvärlden, näringslivet och med offentliga beslutsfattare har gjort det möjligt att ta del av teorbildningar och konsekvensbeskrivningar som gjorts för andra storstadsregioner. Det har givit en bred bas för arbetet med frågeställningar som sätter regionala och interregionala förändringsprocesser i relation till näringslivsutvecklingen.

Djupintervjuer

Djupintervjuer har utförts för att få en mer grundläggande och nyanserad förståelse för de aktuella frågeställningarna än vad en enkätundersökning skulle kunna ge. Djupintervjuerna har medfört att kompletterande problemställningar samt nya nyckelpersoner inom ämnet (intervjuade personer brukar ha tendens att rekommendera andra experter för vidare konsulta-

tioner) uppdagats under arbetets gång. Den intervjuemetod som använts är så kallad semistandardiserad intervjuteknik, där respondenternas svar behandlas både kvalitativt och kvantitativt. Följande respondentgrupper har intervjuats:

Företag och branschrepresentanter

För att fånga företagens infallsvinklar på utvidgningens upplevda och möjliga konsekvenser har tio djupintervjuer (per telefon om cirka 30 minuter) med representanter för stora internationella företag, baserade i Stockholmsregionen, genomförts. Nio intervjuer har jämt fördelats mellan de tre sektorerna – TIME (Inkluderar telekom, IT och underhållning), livsvetenskap och finans. En intervju har gjorts med ett företag som uteslutande säljer företagstjänster. Urvalet har gjorts så att endast företag som är aktiva i de nya medlemsländerna valts ut. Företagsrespondenterna är ansvariga eller marknadsansvariga för dotterbolag i de baltiska länderna eller Polen, alternativt stationerade i Sverige med övergripande ansvar för delar av dessa marknader. Frågorna till företagsrespondenterna har ställts i termer av hur respondenterna upplever att branschen påverkas av östutvidgningen.

För att även belysa konsekvenser för kunskapsintensiva små och medelstora företag har Kista Science City och Karolinska Institutet besökts (2 möten). Samtal fördes i anslutning till ett möte mellan en lettisk delegation, ledd av Latvian Development Agency och Rigaregionen, och de svenska klusteraktörerna.

Regionala näringslivsföreträdare och regionrepresentanter

För att belysa konsekvenserna för näringslivet i stor-

stadsregionerna kring Östersjön har djupintervjuer genomförts per telefon med lokala representanter för exportrådet (4 intervjuer) och lokala utvecklings- och investeringsorganisationer (4 intervjuer). För att få en inblick i hur insatser relaterade till östutvidgningen samordnas, har även representanter för Stockholmsregionen intervjuats (3 intervjuer). Till detta har tre djupintervjuer genomförts med aktörer och representanter i Wienregionen.

Expertintervjuer

För att arbeta in existerande kunskap inom området har respondenter som satt sig in i frågeställningen ur ett akademiskt, regionalt, internationellt eller näringslivsperspektiv intervjuats löpande. Dessa intervjuer har givit ett kontinuerligt inflöde av information om relevanta frågor. Totalt har sju expertintervjuer utförts med respondenter som är insatta i olika delar av problematiken.

Östersjöutvidgningen som möjlighet och utmaning

Syftet med detta inledande kapitel är att ge ett övergripande regionalt perspektiv på Östersjöområdet, där de nya medlemsländernas storstadsregioner sätts i fokus. Inledningsvis presenteras Östersjöområdet och storstadsregionerna i de baltiska länderna och Polen. Därefter redogörs för EU-utvidgningens drivkrafter ur ett marknadsperspektiv och avslutningsvis för Stockholmsregionens strategiska utgångsläge.

Östersjöområdet

Östersjöområdet har historiskt sett varit en dynamisk handelsregion med ett rikt utbyte av varor och idéer mellan storstäder och länder. 1900-talets politiska utveckling gjorde dock att utbytet tvärt bromsade in. Ett drygt decennium efter Sovjetunionens fall har handeln åter fått fart och Östersjöområdets regioner, aktörer och innevånare knyter nya band över nationsgränserna. I och med Polens och de baltiska staternas införlivande i EU:s gemensamma marknad förväntas Östersjöområdet åter inta rollen som ett attraktivt handels- och tillväxtcentrum. Storstadsregionernas behov av att finna sin roll i detta nya system är stort. För en framgångsrik kapitalisering av synergier och komplementära förhållanden inom Östersjöområdet som helhet, krävs att storstadsregionernas olikheter görs synliga. Den utmaning utvidgningen innebär bör ses mot bakgrund av att Europas regioner successivt hamnar allt mer i fokus. Trenden går mot en allt hårdare konkurrens mellan främst storstadsregionerna om privata och offentliga investeringar. De nationella gränsernas minskande betydelse och en allt mer regionbaserad tillväxtpolitik kommer fortsatt att blåsa under denna utveckling.

Östersjöområdets storstadsregioner står i och med EU-utvidgningen inför nya utmaningar och möjligheter, som rätt hanterade kan komma att stärka såväl östersjöområdet som helhet, som de enskilda storstadsregionerna.

Östersjöområdets storstadsregioner

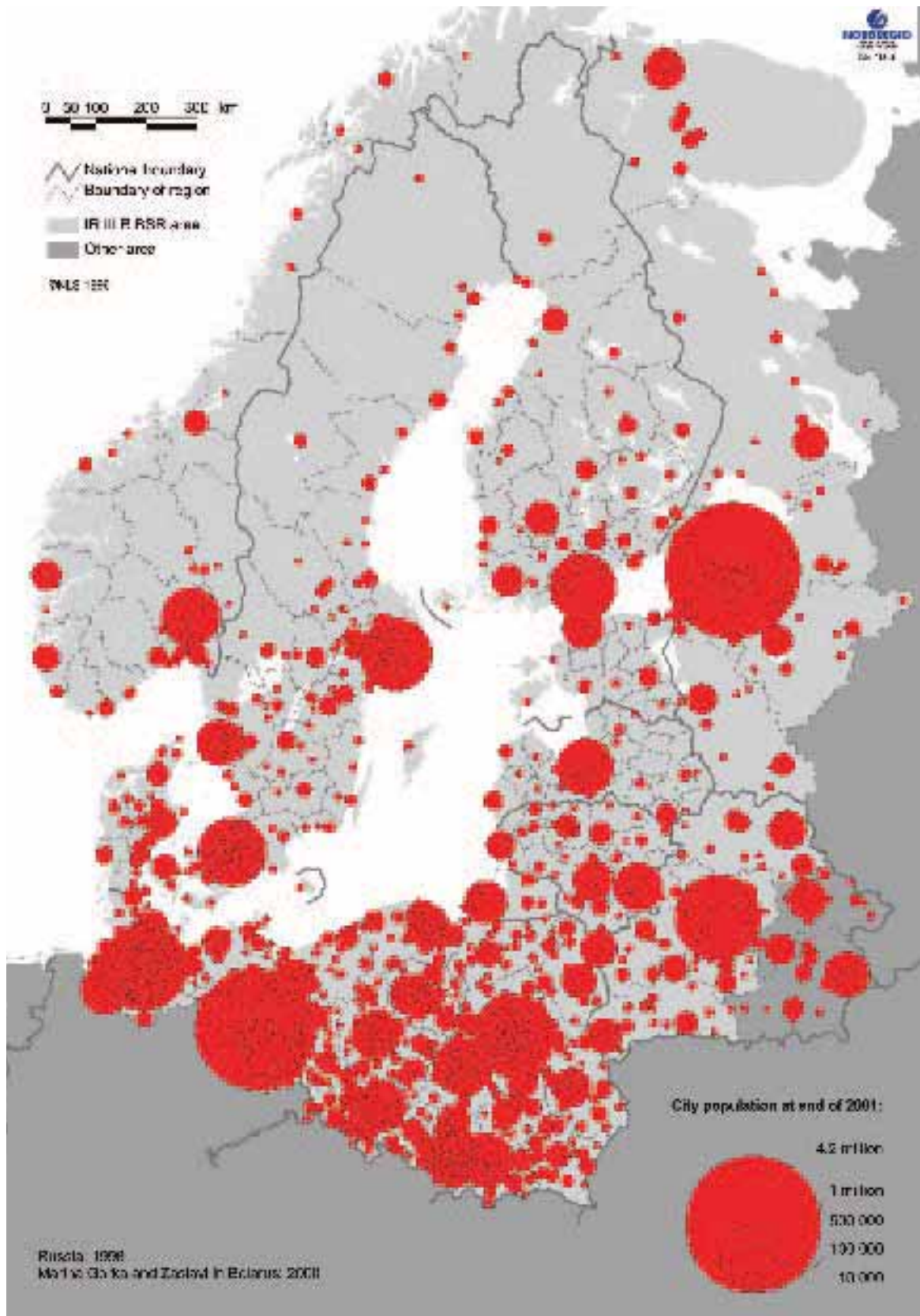
För att understryka det regionala perspektivet presenteras här de nya medlemsländernas viktigaste storstadsregioner i Östersjöområdet – framtida samarbetspartner, utvecklingspartner och konkurrenter.

Tallinn

Invånarantal: 430 000 (1,4 miljoner i Estland)

I närmare tusen år har Tallinn varit ett nav för handel i både öst-västlig och nord-sydlig riktning. Förutsättningarna för Tallinn att återta något av den positionen är goda, främst med tanke på stadens närhet till Helsingfors, Stockholm och S:t Petersburg och regionens relativt väl utvecklade infrastruktur. Den blomstrande ekonomin, kombinerad med en liberal politik samt en låg skattesats, har attraherat många utländska investerare till Tallinn inom sektorer som finans, telekommunikation, IT och logistik. Tallinn upplevs också av många som den stad i de baltiska länderna som är mest ”västorienterad”, vilket hittills tilltalat utländska företag. Tallinn anses också vara ett viktigt finanscentrum. Estlands kompetenser är i hög grad koncentrerade till Tallinn, där merparten av Estlands utbildningsväsende finns. Tallinn har 24 högskolor och universitet med sammanlagt närmare 45 000 studenter. Likaså finns merparten av Estlands högteknologiska företag i staden.

- Tillväxt och arbetslöshet – Efter frigörelsen från Sovjetunionen har hela Estland kännetecknats av en hög men växlande tillväxttakt, som lägst -1,4 procent och som högst 6,5 procent. Idag växer Estlands ekonomi med cirka 5 procent. En lägre arbetslöshet, under 10 procent, bedöms kunna nås någon gång under år 2004.
- Privatisering – Under de kommande åren kommer Estlands intensiva privatiseringsprogram att fasas ut. Resultatet blir en relation mellan privat och offentlig sektor som liknar situationen i de flesta västeuropeiska länderna.

Östersjöområdets stadsregioner

- Investeringar/framgångssektorer – Branscher som textil, livsmedel, hushåll och transport har stora exportmöjligheter. Landets export förutspås utvecklas positivt och öka markant de närmaste åren. Investeringsmöjligheter har främst identifierats inom livsmedel, tillverkning, bioteknik, kemi och textil.

Riga

Invånarantal: 800 000 (2,35 miljoner i Lettland)

Riga är en viktig transportnod mellan öst och väst och nord och syd. Transport och handel har sedan sovjettiden naturliga förgreningar österut, samtidigt som utvidgningen och västvänligheten bidragit till att handeln med EU kommit att dominera allt mer och bli allt mer betydelsefull för ekonomin. Staden, med sitt närområde, har traditionellt varit landets industriella centrum. I moderniseringens fotsår omdanas nu Riga till en kunskapsbaserad region där tjänstesektorn får ett allt större utrymme. Det är främst inom den finansiella sektorn som Riga har konkurrensfördelar. Detta har Stockholms Handelshögskola uppmärksammat och bedriver sedan några år kvalificerad utbildning i regionen riktad mot alla de baltiska länderna. Riga har 40 000 av landets 56 000 studenter och prioriterar forskning och utveckling inom fysik, kemi, matematik, och data. Tillsammans med de akademiska insatserna sker stora satsningar inom IT- och telekomsektorn samtidigt som mobiltelefon- och teknikanvändandet ökar kraftigt. De låga lönekostnaderna i kombination med befolkningens höga utbildningsnivå gör regionen attraktiv för utländska investerare. Ytterligare en fördel är regionens höga befolkningstäthet, ett faktum som ger en stor närmarknad för de företag som väljer att etablera sig i Riga. Företagen kan sannolikt se fram emot lägre företagsskatter.

- Tillväxt och arbetslöshet – Efter Rysslands ekonomiska bakslag 1998, som även drog med sig Lettland, har landets ekonomi återhämtat sig. Den växer idag med 6–6,5 procent per år. Arbetslösheten ligger under 9 procent och väntas sjunka med 1–1,5 procentenheter de närmaste åren.
- Privatisering – Privatiseringstakten har varit hög även i Lettland. Regeringen har dock kritiserats för att flera sektorer undgått privatisering, exempelvis delar av telekommunikationsnätverket och rederierna. Planer på att privatisera ett av de största elför-sörjningsbolagen ledde till massiva protester från allmänheten och förslaget kunde inte fullföljas.
- Investeringar/Framgångssektorer – Branscher som har goda möjligheter till export är byggnad och

transport. Danmark, USA, Tyskland, Sverige och Storbritannien står för de största direktinvesteringarna i landet. Lettland är också en knutpunkt för transport av den ryska oljan, vilket ger en av ingångarna till den ryska marknaden.

Vilnius

Invånarantal: 560 000 (Litauen 3,6 miljoner)

Med drygt en halv miljon invånare och närheten till Ryssland/Vitryssland, har Vilnius blivit en intressant region för utländska investerare. De goda kontakterna med Ryssland innebär att Vilnius tjänar som en språngbräda mellan öst och väst. Hälften av alla medel för forskning och utveckling i landet fördelas till Vilnius som har åtta universitet med sammanlagt 45 000 studenter. Prioriterade forskningsområden är IT, matematik, fysik, elektronik, kemi samt biokemi. Det är också i huvudstaden som det tekniska användandet är som högst. Vidare växer tjänstesektorn. Upp mot 70 procent av arbetskraften i Vilnius arbetar i dag i tjänsterelaterade branscher. Industrisektorn i landet moderniseras för att kunna klara kraven från marknaden i väst och regionen som helhet andas tillförsikt. Moderniseringen i kombination med stadens kulturhistoriska arv har givit regionen goda förutsättningar för en växande turism och underhållningsindustri. Vilnius marknadsför sig som en tvillingstad tillsammans med den näst största staden Kaunas.

- Tillväxt och arbetslöshet – Litauen drabbades kanske hårdast av de baltiska länderna när Rysslands ekonomiska problem kom upp i dagen. Landet var i hög grad beroende av den ryska handeln och trots att handelsutvecklingen västerut såg lovande ut drogs landet ner i en djup recession. Likt Estland och Lettland har Litauen återhämtat sig och har nu en tillväxttakt på mellan 6 och 7 procent.
- Privatisering – Även Litauens näringsliv har genomgått omfattande privatisering. Förutom ägandet i många medelstora och stora företag avstod staten även från ägandet av aktiehandeln. På bostadsmarknaden har nu cirka 90 procent av beståndet privata ägare. Samma utveckling märks inom jordbrukssektorn, med 75 procent av all odlingsbar mark privatiserad. Energisektorn är fortfarande i statens ägo, men förberedelser sker för en liberalisering även inom detta område.
- Investeringar/Framgångssektorer – Litauens framtida exportnäringar bedöms främst ligga inom branscherna fiskeri, livsmedel, informationsteknologi och textil. Investeringsmöjligheter har identi-

fierats i fyra olika sektorer; jordbruk och livsmedel samt elektronik och textil. Precis som i Lettland är det USA, Sverige, Tyskland och Storbritannien som hittills visat störst intresse för direktinvesteringar – orsakerna är ofta det fördelaktiga kostnadsläget kombinerat med god tillgång på välutbildad arbetskraft. Vilnius tar emot den största andelen utländska direktinvesteringar (FDI) i landet, cirka 65 procent. Staden har förändrats och har en hög tillväxt inom finansmarknaden, bättre levnadsförhållanden och ökade investeringar. En klar fördel för investerare är de låga hyrorna för kommersiella lokaler.

Warszawa

Invånarantal: 1,2 miljoner (5 miljoner i regionen)

Warszawa är Polens centrum för ekonomiska och finansiella beslut. Det är platsen där bank-, IT-, telekom- och tjänsteföretag samlas. Närmare 75 procent av arbetskraften sysselsätts inom tjänstesektorn. Merparten av inflödet av utländskt kapital till Polen investeras här. Främst är det regionens och inte minst Polens stora och blomstrande hemmamarknad samt stadens position som transportnod mellan öst och väst som gjort Warszawa så attraktiv. Låga lönekostnader och möjligheten att knyta till sig välutbildad arbetskraft lockar.

Polens forskning är koncentrerad till Warszawa. Där är 33 procent av Polens forskare verksamma samtidigt som Warszawas forskningsinstitut får 44 procent av hela landets forskningsbudget. Det finns planer på forskningsparker, men högteknologi utgör än så länge bara en liten del av ekonomin.

- Tillväxt och arbetslöshet – Polens ekonomi har växt snabbt under hela 90-talet. Tillväxten har dock mattats av de senaste åren, men förutspås komma att öka snabbt igen. Polen har ett av Europas högsta arbetslöshetstal, men det finns en stor skillnad mellan olika polska regioner.
- Privatisering – Privatiseringen av många sektorer har redan genomförts, som till exempel av bank, försäkring och energi. Vågen av privatiseringar förutspås fortsätta.
- Investeringar/Framgångssektorer – Polen är det land som har attraherat mest investeringar från utlandet av de nya länderna i unionen. Summan av utländska investeringar under perioden 1993–2003 är 68 miljarder dollar. Frankrike är den främsta investeraren och Sverige intar en sjundeplats. Tillverkningsindustrin är den största sektorn för investeringar följt av finans, handel och transport. De sektorer som visar

goda möjligheter för fortsatta investeringar och export är bland annat automatiserad tillverkningsindustri, IT, elektronik, telekom och finans.

Gdansk-regionen (Pomorskie)

Invånarantal: 2,2 miljoner

Gdanskregionen består av Gdansk, Gdynia och Sopot som är hamnstäder vid den polska Östersjökusten. Regionen är en viktig transportnod. Det är främst små och medelstora företag som är etablerade här. Trots en antydning till ett bioteknikkluster och en forskningspark, är det fortfarande tillverkningssektorn som är viktigast. De utländska investeringar som görs i regionen handlar främst om underleverantörer inom metallindustrin. På senare tid har Gdansk stagnerat till förmån för Warszawa.

Gdansk har följt samma trend som Polen i övrigt, med en markant ökning av antalet studenter.

Kaliningrad

Invånarantal: 423 000 (946 000 i regionen)

Sedan Sovjetunionens fall och de baltiska staternas frigörelse är Kaliningradregionen skild från resten av Ryssland. Regionen ligger inklämd mellan Litauen, Polen och Östersjön. I ett försök att få igång ekonomin i regionen samt för att underlätta handeln med medlemsstaterna har EU fört diskussioner med Ryssland om Kaliningrads framtida roll samt bistått med pengar för utveckling.

Regionen har ekonomiska problem, hög kriminalitet samt en miljöförstöring som kräver omedelbar uppmärksamhet. Kaliningrad har hamnat på efterkälken ekonomiskt till följd av sin isolering från resten av Ryssland, som historiskt sett varit dess största handelspartner. Regionen är också isolerad från sina grannar på grund av dåliga förbindelser samt krånglig byråkrati vid gränsövergångarna. Värdet av svartarbete och smuggling uppgår idag till 60 procent av BNP. Vidare ligger BNP per capita på 1560 dollar, vilket är 35 procent lägre än genomsnittet i Ryssland. Den militära nedrustningen har halverat produktionen och med den efterföljande arbetslösheten har kriminaliteten klättrat 20 procent över det ryska genomsnittet. Det är fakta som avskräcker utländska investerare.

Regionen fokuserar främst på tillverkningsindustri, jordbruk och fiske. Kommunikationssektorn är en av få branscher som har en positiv utveckling. Trots att grundutbildningen är god, saknas det spetskompetens inom framtidsbranscher som IT, bioteknik och företagsledning.

En något dystert bild idag innebär inte säkert en dystert framtid. Regionen har utvecklingsmöjligheter. Kaliningrad ligger centralt i Europa med tre isfria hamnar mot Östersjön. En särskild ekonomisk zon har inrättats i Kaliningrad som ska locka ryska och utländska aktörer att etablera sig genom attraktiva avgifter och skattefordelar för import och export av varor. Målet är att stimulera ekonomisk tillväxt och locka investeringar. EU för diskussioner med Ryssland, Litauen och Polen som syftar till att underlätta handeln med varor och rörligheten för människor. EU har hittills bistått med 40 miljoner euro, främst för att förbättra infrastrukturen och för att komma åt miljöproblemen och den höga brottsligheten. Syftet är att tillväxten, som EU-inträdet förhoppningsvis leder till för Litauen och Polen, ska gynna hela området.

Fria rörligheter som drivkraft

Unionens utvidgning innebär att de nya medlemsländerna blir en del av den inre marknaden, vilket innebär fri rörlighet för varor, tjänster, kapital och efter en övergångstid människor. De nya och gamla medlemsländerna bildar tillsammans världens största gemensamma marknad med bortåt 500 miljoner konsumenter. Företagen kommer att få tillgång till en enhetlig marknad där köpare och säljare kan mötas under samma regelparaply. Förhoppningen inom unionen är att utvidgningen ska leda till ömsesidiga fördelar för samtliga medlemsländer. Den fria rörligheten för varor och tjänster innebär att man godkänner andra länders regelverk, standarder och tester av produkter. Den fria rörligheten för människor innefattar fyra steg: den fria rörligheten, det vill säga att kunna korsa gränserna med minimala problem, erkännande av varandras utbildningssystem, medborgarrättigheter samt en samordning av socialförsäkringarna.

Ansökningsprocessen har haft stor betydelse för kandidatländerna. EU har under denna period ställt medel till förfogande för att stödja ekonomiskt och institutionellt reformarbete. Resultatet syns i många fall som stark ekonomisk tillväxt. Reformerna har varit, och är, viktiga för att den inre marknaden ska fungera så som fördragstexterna avser, men det är inte bara konsumenter och producenter som gynnas. Utvidgningsprocessen lägger grunden för ett effektivt gränsöverskridande miljöarbete och en ökad transna-

tionell dialog mellan intresseorganisationer, politiska grupperingar och myndighetsorganisationer.

Slutligen bör nämnas att EU-utvidgningens symboliska betydelse inte ska underskattas som drivkraft. För många av kandidatländerna innebär medlemskapet att de sista resterna av järnridån försvinner.

Stockholmsregionens utgångsläge

Stockholmsregionen är inte bara Sveriges ekonomiska och politiska centrum, utan har också en betydelsefull roll i Östersjösamarbetet. Under närmare ett halvt sekel har dock järnridån frusit relationerna. Stockholm har under denna period byggt upp sitt välstånd och erövat starka positioner inom viktiga branscher. Det är också den region i norra Europa som lockat flest utländska investerare. Mycket har det skett tack vare den koncentration av högteknologiska företag som har byggts upp eller etablerat sig i regionen.

Näringsliv

Tjänstesektorn sysselsätter i dag över 80 procent av Stockholmsregionens arbetskraft, samtidigt som en stor del av regionens tillväxt genereras i kunskapsintensiva tjänsteföretag. Under 90-talet lyckades Stockholmsregionen bygga upp en betydande IT- och telekomsektor (tillsammans med underhållning kallas denna sektor TIME). En viktig aktör i detta sammanhang är Kista Science City som rymmer 700 företag, varav 400 inom IT- och telekomsektorn. Trots den senaste tidens ekonomiska inbromsning står regionen fortfarande stark inom en rad framtidsbranscher. Stockholmsregionen är internationellt konkurrenskraftig inom finans- och livsvetenskapssektorn. Inom den senare har Karolinska Institutet en ledande position.

Den geografiska koncentrationen av kompetens inom dessa kunskapsintensiva näringar har skapat en innovativ och kreativ miljö. Inom de ovan nämnda branscherna – TIME, livsvetenskaper och finans – arbetar drygt 258 000 personer, vilket är cirka 20 procent av regionens totala arbetskraft. Utvidgningens påverkan på dessa tillväxtmotorer har därför stor betydelse för den strategiska utvecklingen av Stockholmsregionens position och konkurrenskraft i Östersjöområdet.

Strategier

För att möta den växande interregionala konkurrensen har Stockholmsregionens aktörer formulerat ett antal prioriterade områden att satsa på:

- Förbättra infrastrukturen, utbildningen och bostadspolitikerna
- Förstärk regionens innovationsmiljö
- Utnyttja marknadens storlek samt förändra institutionerna.

En bättre infrastruktur syftar bl.a. till att möta kravet från den växande gruppen av människor som dagligen pendlar inom Mälarenregionen. Den ökade pendlingen antas leda till en mer integrerad storregion. Bostads-

bristen är ett återkommande problem i Stockholmsregionen och då främst i Stockholms stad. Den har varit hämmande i föregående tillväxtfaser och anses vara en nyckelfaktor för framtida regional expansion. En fortsatt satsning på utbildning fordras för att förse företag med högt kvalificerad arbetskraft i en ekonomi som i allt högre grad bygger på kunskap.

En god innovationsmiljö prioriteras i Stockholmsregionens tillväxtstrategier. Ett bättre samspel mellan forskning, näringsliv och offentlig sektor ses som centralt för att uppnå detta, tillsammans med en fungerande finansmarknad, ökad konkurrens, kvalificerad konsultverksamhet samt en öppenhet mot omvärlden.

Östutvidgningens konsekvenser

I detta kapitel analyseras konsekvenser av unionens utvidgning för Stockholmsregionens kunskapsintensiva sektorer.

Inledningsvis görs två allmänna iakttagelser som avser:

- vikten av att betrakta EU-utvidgningen som en del av en större integrationsprocess samt
- vikten av att särskilja konsekvenser för stora respektive små företag.

Därefter presenteras en modell för hur näringslivets förändrade förutsättningar – indelade i områdena insats, värdekedja och marknad – analyseras. För vart och ett av dessa områden redogörs mer ingående för östutvidgningens konsekvenser.

Utvidgningen – en del av en större integrationsprocess

Ett genomgripande intryck från intervjuerna med Stockholmsregionens stora internationella företag är att östutvidgningens konsekvenser inte bara har att göra med den formella EU-utvidgningen 2004. Då introduceras rörlighet för kapital, varor, tjänster och arbetskraft samt gemensamma regelverk. Men, denna förändring betraktas snarare som ett led i en redan långt framskriden integrationsprocess.

Förklaringen till denna inställning, så som den presenteras av en respondent, är att de stora företagen, trots de barriärer som existerat, redan haft tillräckliga resurser och kunskaper för att bearbeta Östeuropa. EU-utvidgningens stora möjligheter – som ökad tillgång till resurser, kvalificerad arbetskraft, potentiella tillväxtmarknader och brofästen för fortsatt expansion österut – har sedan länge setts som ett faktum. Dessa möjligheter och utmaningar har setts som en del i eller en effekt av mer allmänna utvecklingstendenser som globalisering, harmonisering av marknader och avregleringar. Strategier för att hantera dessa trender är allmänna snarare än specifika för den formella EU-utvidgningen. Som en respondent uttrycker det ”Det är ingen nyhet att kunna dra nytta av skalfördelar eller omlokalisera med ett globalt perspektiv”.

Sammantaget gör det att många av de möjligheter och hot som företagen lyfter fram som centrala inte är direkt kopplade till utvidgningen. För att belysa konsekvenserna för näringslivet i Stockholmsregionen analyseras därför utvidgningen mot bakgrund av den betydande integrationsprocess som, alltsedan murens fall, flätar samman Väst- och Östeuropa. Detta perspektiv anses som viktigt för att nå handlingsrelevans för Stockholmsregionens aktörer.

EU-utvidgningens konsekvenser

– en fråga om storlek?

För de stora internationella företagen var startskottet för etableringar och investeringar i Östeuropa i hög grad murens fall eller de tecken på återhämtning som regionerna i öst uppvisat sedan mitten av 90-talet. Under hela 90-talet har företagen stärkt sin närvaro i de baltiska staterna och Polen.

På vilket sätt innebär då utvidgningen 2004 något nytt? I stora drag kan den beskrivas som en sammanslagning av marknader och en harmonisering av dess villkor – flera marknader blir en. Detta gäller såväl på kapital- som på arbets- och avsättningsmarknader. I kölvattnet följer lägre barriärer för marknadsinträde och etablering, möjligheter att utnyttja skalfördelar samt en mer genomsynlig konkurrens.

För de stora internationella företagen är detta dock inte avgörande förutsättningar för marknadsnärvaro. Ett resonemang kring EU-utvidgningen som nya möjligheter förskjuter därför fokus mot mindre företag, som hittills inte haft tillräckliga resurser för att överbrygga marknadsbarriärerna.

I två av Stockholmsregionens mest framstående klusterinitiativ, Kista Science City och Stockholm Bio-region, där kontaktytan mot expansiva mindre företag är väl utvecklad, ses utvidgningen som ett intressant skede i den pågående integrationsprocessen.

Slutsatsen är att Stockholmsregionens aktörer måste skilja på dessa målgrupper – stora respektive små före-

tag. Om regionen bara lyssnar till de stora internationella företagen förmedlas intrycket att utvidgningen har marginell betydelse. De som arbetar nära mindre företag ser istället de minskade marknadsbarriärerna som centrala för integrationsprocessen. Åtskillnaden mellan dessa målgrupper blir viktig eftersom mindre företag har stor betydelse i Stockholmsregionens kunskapsintensiva näringar, samtidigt som de som målgrupp är svårare att föra en dialog med. Ett intryck från analysen är också att många mindre företag inte är fullt medvetna om de möjligheter och utmaningar som utvidgningen ger.

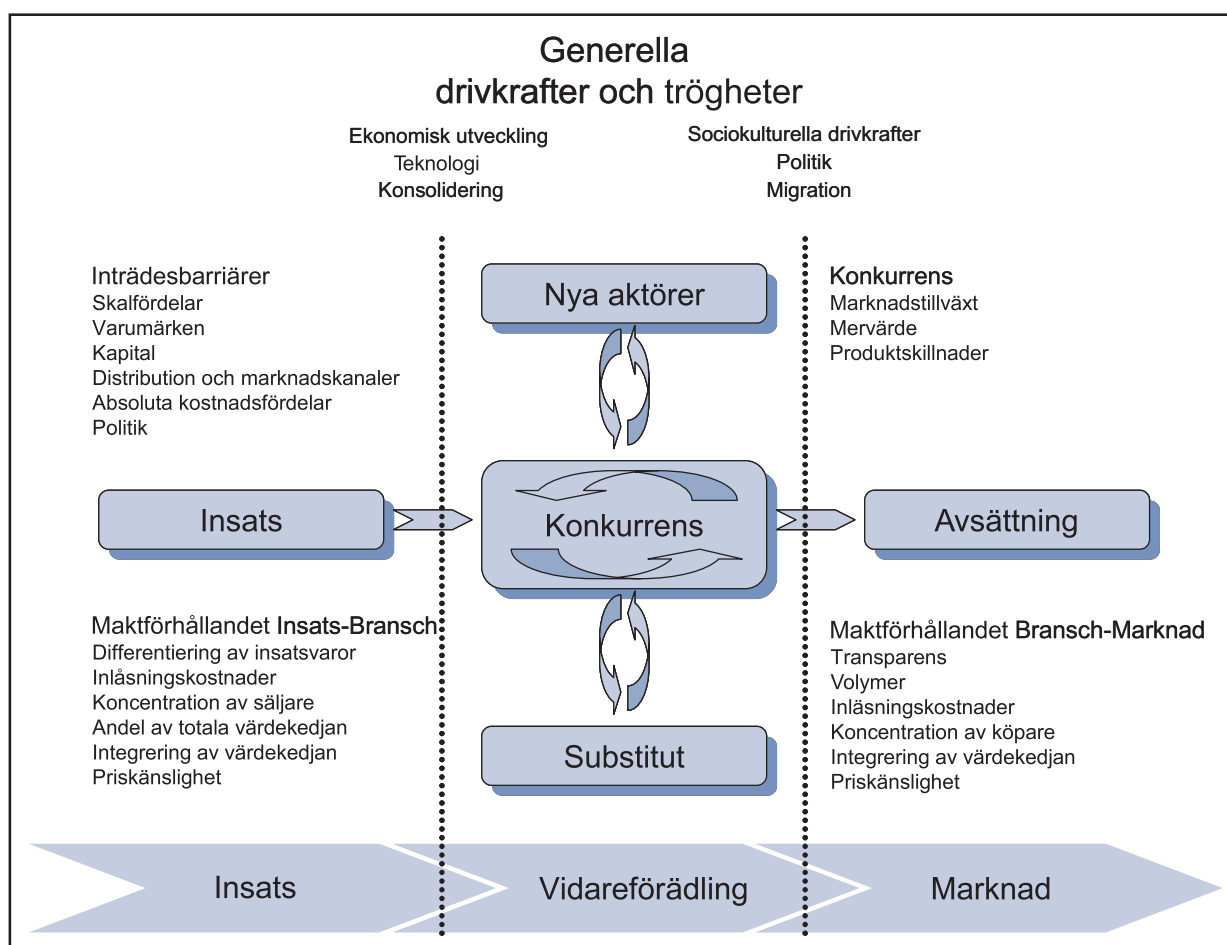
Sammantaget gör detta att det är viktigt att anpassa sig och ta hänsyn till de olika målgrupperna. Sett ur näringslivets perspektiv är utvidgningen aktuell och inaktuell på en och samma gång – det beror på vilken målgrupp det gäller.

Östutvidgningen ur ett företagsperspektiv

Många drivkrafter och barriärer i företagets omgivning påverkas av EU-utvidgningen. Hur det tar sig uttryck skiljer sig från bransch till bransch och inte minst från företag till företag. För att belysa hur utvidgningen påverkar näringslivet på ett generellt plan delas den fortsatta analysen in i tre områden:

- maktförhållandet företag–insats,
- företagets interna vidareförädling samt
- maktförhållandet företag–marknad.

För att ge läsaren en överblick sammanställs i följande figur den teoretiska modell som legat till grund för intervjuguider och analys.

Teoretisk modell för konsekvensanalysen

Kunskap som insats

De näringar som utmärker och profilerar Stockholmsregionen är i högsta grad kunskapsintensiva. Det sätter sina spår i vad som avses med insats. Det handlar mer om kunskap och kompetens än om råmaterial. Konsekvenserna för Stockholmsregionen analyseras därför med utgångspunkt från

- de förändringar som sker i systemen för skapande och förmedling av kunskap i östregionerna,
- tillgången på och till kompetens som är relevant för Stockholmsregionens kunskapsintensiva näringar samt
- förändrade förutsättningar för användningen av intellektuella tillgångar.

För dessa tre områden förs ett resonemang kring dels direkta konsekvenser av utvidgningen, dels indirekta konsekvenser som påverkar de förändringsprocesser som påbörjats.

Ett kunskapssystem under omvandling

Universitetet och forskningsinstitut i de nya medlemsländerna omstruktureras i hög grad. Sedan 90-talet har omfattande nedskärningar av forsknings- och utvecklingsresurser gjorts. I exempelvis Lettland har antalet forskare inom de traditionellt starka naturvetenskapliga disciplinerna långt mer än halverats. Samtidigt fasas efterhand den sovjetiska modellen med centraliserat beslutsfattande och en stark grundforskning ut. Omstruktureringsprocessen är komplex då den i mycket styrs av mentala barriärer samt synen på och inställningen till forskningens roll. Samtidigt har processen präglats starkt av underfinansiering vilket sannolikt hämmat förändringsviljan. De betydande direktinvesteringar som gjorts i östregionerna har hittills inte involverat forsknings- och utvecklingssystemen i någon högre grad.

Mer än tio år efter murens fall ska nu nationella strategier för att utveckla utbildnings-, forsknings- och utvecklingssystemen genomföras. Det har uppmärksammat att många av kandidatländernas forskargrupper har en alltför begränsad kontakt med näringslivet och i vissa fall även ett alltför begränsat utbyte med internationella forsknings- och utvecklingsaktörer. En konsekvens av detta är att de nya medlemsländerna i dag kännetecknas av ett fragmenterat FoU-landskap, forskargrupper med underkritisk massa och forskning som har begränsad relevans för marknaden. I stort gäller detta även för utbildningssystemen som inte fullt

ut svarar mot marknadens, behov. Hur forsknings-, utvecklings- och utbildningssystemen utvecklas och påverkas av utvidgningen är i högsta grad relevant för Stockholmsregionens kunskapsintensiva näringar.

Drivkrafter

De östeuropeiska regionernas kunskapssystem är dock långt ifrån statiska. Intervjuerna med företagen och regionföreträdarna visar på ett antal drivkrafter, direkt eller indirekt kopplade till utvidgningen, som formar och omformar kunskapssystemen. För Stockholmsregionens kunskapsintensiva verksamheter kan dessa drivkrafter förändra förutsättningarna för samarbete på både kort och lång sikt. Tre huvudsakliga drivkrafter som är relevanta för Stockholmsregionen presenteras inledningsvis.

- **Ambitioner** – En tydlig slutsats, från intervjuer med företrädare från östregionerna, är att regionerna i de nya medlemsländerna har ambitionen att etablera och positionera sig som kunskapsregioner. I det längre tidsperspektivet ses framtidsutsikterna som lågkostnadsländer än med skepsis. Ett tydligt tecken på att östregionerna menar allvar med sina ambitioner är att målsättningar och visioner om en effektivisering av innovationssystemen, mer fokuserad forskning, stärkt marknadsrelevans för forskningen, utveckling av kluster etc. inte nämnvärt skiljer sig från målsättningar i Sverige eller andra EU-länder. Många av östregionerna närmar sig nu snabbt den tidpunkt när dessa strategier ska genomföras i större skala.
- **Medel** – Genom utvidgningen får östregionerna i betydligt större utsträckning tillgång till medel från EU:s struktur- och socialfonder samt ramprogrammen för forskning och utveckling. Dessa medel kan utgöra betydande grundpelare för att förverkliga de ambitioner som formulerats. Som ett led i utvidgningen kan således en starkare omstrukturering av FoU-systemen och genomförande av andra uttalade målsättningar och visioner vara att vänta.
- **Harmonisering** – Utvidgningen medför att de europeiska system för forskning, utveckling och utbildning som nu introduceras kommer att vara en referens. Incitamenten för harmonisering blir i och med den betydande EU-finansieringen starka. Det innebär sannolikt att utbildningssystemen i högre grad kommer att harmoniseras med systemen som de utvecklas i de gamla EU-länderna. Denna utveckling bedöms gå snabbast i de små och förändringsvilliga baltiska staterna. Ett stort land som Polen har även ambitioner att påverka och forma de nya strukturerna. Resultatet

kommer att märkas i form av bättre förutsättningar för utbyte av studenter, gästforskare, forskargrupper och forskningsprojekt. Detta som ett led i mer samkörda system och finansieringsmodeller.

Konsekvenser för kunskapssystemen i öst

Stockholmsregionens kunskapsintensiva näringar har förhållandevis starka förgreningar till de svenska offentliga FoU-systemen. Kista Science City och Karolinska Institutet, Uppsala universitet etc. är här betydande nav. Mot denna bakgrund är det viktigt att se hur kunskapssystemen i östregionerna påverkas av utvidgningen. Fyra huvudsakliga förändringar som har relevans för Stockholmsregionen presenteras nedan.

- EU-influerad policyutveckling – EU-utvidgningen kommer att innebära en mer EU-influerad policyutveckling inom östregionernas kunskapssystem. Kommersialisering av forskning, generering av avknoppningar etc. kommer i högre grad att introduceras som roller för universitet och forskningsinstitut. Det kommer i många fall att ske i samverkan med andra regioner inom gemenskapen.
- Omorientering av FoU-systemen till nya finansieringsmodeller – EU:s struktur- och socialfonder samt ramprogrammen kommer att vara attraktiva finansieringskällor för FoU-aktörerna i de östeuropeiska regionerna. Intresset för partnerskap med FoU-aktörer och företag med erfarenhet av dessa finansieringskällor kommer därför att öka på kort sikt. Företag och FoU-aktörer i Stockholmsregionen med erfarenhet av EU:s finansieringsformer kommer att bli eftertraktade som partners. På lång sikt är det sannolikt att den många gånger svaga inhemska finansieringen kommer att leda till att FoU-systemen i öst i hög grad kommer att orienteras mot EU:s finansieringsmodeller.
- Omorientering av utbildningssystemen – I dag finns det på många håll betydande gap mellan vad näringslivet efterfrågar och vad de östeuropeiska utbildningssystemen kan leverera. Harmoniseringen av utbildningssystemen kommer att leda till att innehåll och inriktning på utbildningar i de östeuropeiska regionerna kommer att göra dem mer lättillgängliga.
- Tydligare gränssnitt mot näringslivet – I så gott som samtliga nya medlemsländer pågår arbete med att etablera samarbetsrelationer mellan FoU-systemen och näringslivet. På sikt kommer det sannolikt att leda till en starkare orientering av FoU-systemen mot näringslivets efterfrågan. Samtidigt ökar risken för att FoU-systemen dräneras på unika kompetenser om

inte grundforskningens attraktivitet kan utvecklas.

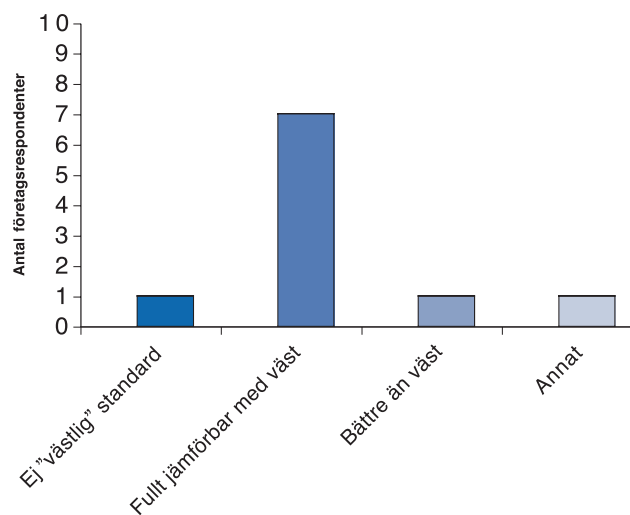
- Stärkt fokusering – I de nya medlemsländernas regioner märks en allt tydligare fokusering av de offentliga FoU-investeringarna. För att utvecklas till kunskapsregioner krävs att regionerna förmår utveckla spetskompetens inom ett fåtal områden. I exempelvis Estland och Lettland prioriteras ett tiotal forskningsområden på nationell nivå. En starkare fokusering drivs även på av de höga krav som ställs för medverkan i EU:s ramprogram. Enligt vissa bedömare finns det tecken på att prioriteringar av FoU-investeringar i högre grad kopplas till direktinvesteringar och etableringar. För att stärka forskningen, utvecklingen och kunskapsorienteringen finns bland annat exempel på skattelättnader för FoU-investeringar. Till detta är en starkare fokusering, för att attrahera direktinvesteringar inom de prioriterade områdena, att vänta.

Tillgången på och till kompetens

Genom unionens utvidgning blir förutsättningarna att få tillgång till den kompetens som finns i de nya medlemsländerna bättre. Dels öppnas möjligheter för Stockholmsregionens företag att relativt friktionsfritt rekrytera utbildad arbetskraft, dels blir det lättare att använda kompetens genom samverkan och etablering i östregionerna eller genom att köpa tjänster från lokala företag i de nya medlemsländerna.

När det gäller den fria rörligheten för arbetskraft märks direkta konsekvenser inom främst fyra huvudområden:

- Förutsättningar för arbetskraftimport/-export

Synen på högutbildad arbetskraft i öst

- Ömsesidigt erkännande av kvalifikationer,
- Medborgerliga rättigheter och
- Samordning av socialförsäkringssystem

Introduktionen av dessa viktiga förändringar är centrala för att minska friktionen på den gemensamma marknaden och därmed bidra till ekonomiska vinster och bättre flexibilitet på arbetsmarknaden. Brist på arbetskraft inom vissa trånga sektorer i Stockholmsregionen kan under en övergångsperiod överbryggas. De nya medlemmarna kommer på sikt även att tas upp i Schengensamarbetet vilket ytterligare ökar rörligheten inom EU.

Konsekvenser i fråga om rörligheten för kvalificerad arbetskraft inom ett utvidgat EU bedöms olika bland respondenterna. Ett fåtal menar att högkvalificerad arbetskraft sannolikt kommer att emigrera från de nya medlemsländerna till exempelvis Stockholmsregionen. Denna syn, eller i vissa fall rädsla, är tydligare bland regionföreträdarna i öst. De uttrycker en rädsla för att kompetenser som krävs för att bygga upp de egna regionerna sugas upp av mer attraktiva regioner i väst. De allra flesta respondenter tvivlar dock på att utvidgningen får några betydande konsekvenser för Stockholmsregionen i detta avseende. Som exempel nämns att bedömningar av människoströmmarna till Frankrike från Portugal och Spanien i och med att dessa länder blev EU-medlemmar grovt överskattats. Andra respondenter ställer sig frågande till frågan som sådan. De menar att konkurrensen om kvalificerad personal varit internationell sedan en lång tid tillbaka.

Högutbildad arbetskraft i öst

Tillgång på arbetskraft belyses oftast i övergripande perspektiv. En viktig aspekt i detta sammanhang är bedömningen av kvaliteten på den kompetens som finns i östregionerna. Av avsnittets inledande bild framgår att de flesta av de tio respondenterna från företagssidan ser kompetensen inom de kunskapsintensiva sektorerna i öst som fullt jämförbar med den i väst.

En respondent menar att den högst utbildade arbetskraften är likvärdig med svensk standard, men att det ännu inte kan sägas genomsyra hela utbildningssystemet (syftar på de baltiska länderna, det får dock även sägas gälla Polen i viss utsträckning). Några respondenter anser att utbildningssystemen i de baltiska länderna inte kan leverera tillräckligt antal utbildade med de kompetenser som är mest attraktiva. Det leder sannolikt till att priset på högutbildad arbetskraft i de östliga storstadsregionerna kommer att stiga. Resonemanget bekräftas också av regionföreträdare i öst

som menar att lönespridningen redan idag är mycket stor (jämförd med lönespridningen i Sverige). I Polen finns en mycket stor andel högt utbildade i den yngre generationen. Samtidigt är också konkurrensen om den högt utbildade arbetskraften högre. Även i Polen bedöms således kostnaden för de spetskompetenser som efterfrågas i det kunskapsintensiva näringslivet öka relativt snabbt.

Specifika kompetenser för Stockholmsregionens kunskapsintensiva näringar

I samtalet med företag och representanter från Kista Science City och Karolinska Institutet diskuterades tillgång, brist och efterfrågan på ett antal specifika kompetenser.

- Livsvetenskap – Inom livsvetenskapsområdet finns det betydande resurser av högutbildade i östregionerna. Inom denna sektor bedöms det även finnas många arbetsintensiva moment som kräver högutbildad arbetskraft. Ett exempel är utveckling av läkemedel. Utvecklingen sträcker sig över många år och inkluderar allt ifrån datorsimuleringar av molekyler till framställning av tusentals varianter av preparat för testning. Den kompetens som krävs är starkt relaterad till den naturvetenskapliga profil som kännetecknat östregionernas utbildnings- och FoU-system.
- Företagsledning/Ekonomi/Finans – Kompetenser inom dessa områden är väsentliga för den ekonomiska utvecklingen i de östeuropeiska storstadsregionerna. Till skillnad från IT-kompetens och naturvetenskapliga kompetenser vilar dock inte kompetenser inom dessa områden på sovjettidens uppbyggda strukturer. De mjukare kompetenserna kommer att introduceras på bred front när en yngre generation tar över. Efterfrågan på dessa kompetenser i östregionerna kommer sannolikt att öka i och med utvidgningen. Dels sker det genom den omstrukturering som inleds, dels på grund av att den gemensamma marknaden ställer högre krav på företagets affärsmässiga förmåga. Inom detta område spelar Stockholmsregionen med Handelshögskolan i Riga en intressant roll. Det är fortfarande den enda managementskolan i de baltiska länderna som fokuserar på ”nyare” ekonomi. En liknande skola har bildats med norsk hjälp, men den har ett annat fokus. Skolan i Riga understöds av samma typ av företag som Handelshögskolan i Stockholm. Även om studenterna stannar i de baltiska länderna efter examen går de flesta av studenterna

till stora internationella koncerner. Än så länge lyckas lokala företag sällan konkurrera om dessa kompetenser men de stannar ändå i landet. En respondent menar att den fria rörligheten av arbetskraft kommer att förbättra möjligheterna för investerare att utveckla verksamheter och överbrygga bristen på skickliga ledare i de nya medlemsländerna. Detta i och med att verksamheter i lägre grad behöver organiseras land för land samt att behov och efterfrågan kan matchas i Östeuropa som helhet.

- IT-kompetens – En respondent inom TIME-sektorn menar att IT-kompetens kan bli en bristvara i Stockholmsregionen inom en inte alltför avlägsen framtid. EU-utvidgningen med öppna gränser kan innebära att en brist på IT-kompetens i Stockholmsregionen driver på en lokalisering av tjänste- och programvaruutveckling i de baltiska länderna, eller att den lokaliseras utanför EU i t.ex. Ryssland.

Slutsatsen för Stockholmsregionen är att den stora möjligheten att dra nytta av tillskottet av kompetens främst består i att få en bättre struktur på arbetsmarknaden inom de kunskapsintensiva sektorerna. Brist på kompetenser i Stockholmsregionen kan under en övergångsperiod överbryggas genom ett friskt tillflöde. Genom utvidgningen kan denna möjlighet i högre utsträckning än tidigare komma mindre företag tillgodo. Det bedöms dock inte vara sannolikt att öst-regionerna på längre sikt kommer att tillhandahålla hög kompetens till lågt pris (i likhet med Bangalore i Indien exempelvis). Tillgången på spetskompetens i de baltiska länderna och Polen motsvarar inte på långt när de enorma tillgångar som finns i Indien eller Asien i övrigt.

Intellektuell egendom

Kunskapsföretagen bygger i stor utsträckning sitt värdeskapande på formella rättigheter till intellektuell egendom, som patent och licenser. De nya medlemsländernas lagstiftning inom detta område ligger generellt sett i linje med internationell lagstiftning. Mer centralt för att kunna kommersialisera intellektuella tillgångar är dock att lagarna dessutom verkligen efterlevs. Patentskydd är speciellt viktigt i företag med höga FoU-kostnader och långa utvecklingscykler, som inom TIME- och livsvetenskap. För att minska konflikter vid registrering av varumärken, patent etc. finns en mekanism för harmonisering på den inre marknaden. I och med utvidgningen kan konflikter prövas i nationella domstolar med EU:s regelverk som grund. EG-domstolen kan också fatta preliminära beslut om

tolkningen av gemenskapens lagar och principer. Det är en viktig förutsättning för investeringar i FoU i de nya medlemsstaterna.

En respondent tar upp en specifik konsekvens inom livsvetenskapsområdet. För att ett preparat ska kunna kommersialiseras krävs förvisso patent, men också att tester av effekter och bieffekter utförts enligt de krav som finns på den marknad där preparaten ska kommersialiseras. I de nya medlemsländerna finns inhemska läkemedelsföretag med preparat, läkemedel och metoder som inte kommersialiserats enligt nu gällande EU-krav. Dessa intellektuella tillgångar kommer att förlora i värde i och med EU-utvidgningen. I och med detta blir kunskapen om hur läkemedel kommersialiseras, från preparat via patent till färdiga läkemedel, en tillgång för Stockholmsregionens företag. Det kan vara ett av många incitament för samarbetet mellan de nya EU-regionerna och Stockholmsregionens starka kluster inom livsvetenskaperna.

Vidareförädling

Inom de kunskapsintensiva sektorerna blir övergången från det internationaliserade industriella produktions-samhället till ett internationaliserat kunskaps- och tjänstesamhälle alltmer tydlig. I årtionden har de stora rubrikerna handlat om globala omlokaliseringar av produktion. Många tecken tyder på att även tjänstesektorerna nu vaknat till liv. Internationella koncerner lägger ut "Backoffice-funktioner" eller avgränsade utvecklingsaktiviteter till lågkostnadsländer i egen regi. Siemens t.ex. har aviserat att upp emot en tredjedel av koncernens mjukvaruutvecklings- och redovisningsfunktioner kan komma att förläggas till Östeuropa. Utspel som dessa kan förvisso tolkas som ett inlägg i den inrikespolitiska debatten, men med tanke på att Siemens redan i dag har 2 700 av koncernens totalt 30 000 programmerare lokaliserade i Östeuropa bör uttalandet tas på allvar. Tillgången till kompetens och kulturell närhet (vilket är mer betydelsefullt för tjänsteproduktion än industriproduktion) gör Östeuropa attraktivt för delar av värdekedjorna för produktion av kunskapsintensiva produkter och tjänster. EU-utvidgningen bidrar med att sänka risken för investeringar för stora och i högsta grad för små och medelstora företag.

Utvidgningen innebär således såväl en möjlighet som en utmaning inom ramen för denna utveckling. Temperaturen och riktningen på den strukturella omvandlingen styrs i hög grad av direktinvesteringar.

Mot bakgrund av detta förs i detta avsnitt ett reso-

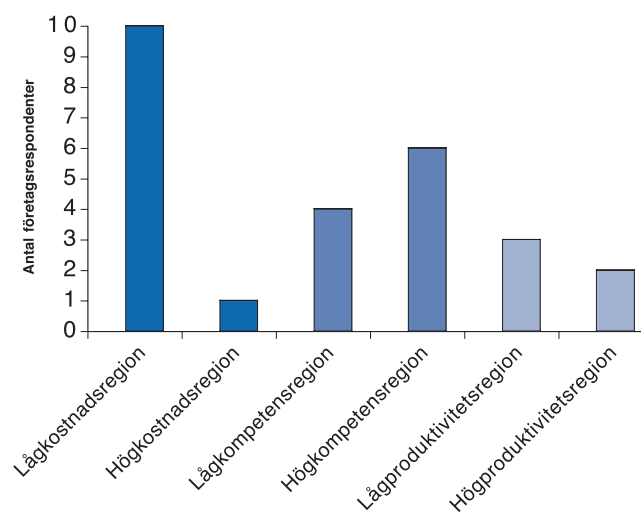
nemang kring hur de kunskapsintensiva värdekedjorna påverkas eller väntas bli påverkade i fråga om:

- systemeffekter som en följd av en gemensam inre marknad
- nya krav och regleringar som sätter sin prägel på värdekedjan och
- direktinvesteringar som motor för strukturella förändringar.

För dessa tre områden förs ett resonemang kring dels direkta konsekvenser av utvidgningen, dels indirekta konsekvenser som påverkar de förändringsprocesser som inletts.

Systemeffekter som en följd av en gemensam inre marknad

Hittills har kostnadsfördelar varit en viktig faktor att ta hänsyn vid lokaliseringen av produktion i de nya medlemsländerna. Argumentet högt kvalificerad arbetskraft till låg kostnad ses dock av de flesta respondenter inte som en långsiktig komparativ fördel för de nya medlemsländernas storstadsregioner. De flesta företagen menar att de verkliga lönenivåerna i storstadsregionerna, justerade för produktivitetsskillnader, kommer att harmoniseras med EU-genomsnittet inom överskådlig framtid. Arbetskraftsintensiv produktion väntas av många respondenter flyttas längre österut för att kostnadsfördelarna ska behållas. De nya medlemsländernas storstadsregioner kan komma att överta mer kunskapsintensiva delar av värdekedjan och på sikt möjligtvis inta den nodfunktion som angränsande EU-regioner idag intar. Detta skulle på sikt skapa ett stort behov av sofistikerade företagstjänster i Stockholmsregionens omedelbara närhet.

Synen på de nya storstadsregionerna

På kort sikt uppfattas dock de nya storstadsregionerna inom unionen som mycket attraktiva ur kostnadssynpunkt. Av föregående figur, där svaren från företagsrespondenterna presenteras översiktligt, framgår det att låga kostnader och hög kompetens är starka argument för lokalisering. Produktiviteten bedöms dock ännu inte ligga i nivå med övriga Europa.

De tre komponenterna: kostnad för arbetskraft, kompetens och produktivitet har hittills varit viktiga drivkrafter för förändringar i värdekedjornas struktur och sammansättning inom de kunskapsintensiva näringarna.

EU-utvidgningen öppnar, genom sammansmältningen till en gemensam marknad, för ytterligare ett antal systemeffekter på värdekedjorna. Detta genom att marknadens storlek är en viktig faktor för aktiviteter som tjänster och produktion.

- Effekterna blir olika, vilket beror på om företagets produkter och tjänster är standardiserade eller tänkta för en större regional eller global marknad. I de fall företag säljer en standardiserad eller homogen produkt för alla marknader är företagen mer benägna att se små marknader som attraktiva lokaliseringar. Detta eftersom kostnaden för marknadsinträde är lägre. I och med den större gemensamma marknaden försvagas detta argument. Kostnaden för marknadsinträde kommer i högre grad att styras av den regionala konkurrensen om arbetskraft och insatsfaktorer.
- Eliminering av barriärer och fri rörlighet för gods och tjänster kommer att förbättra förutsättningarna för transporter och distribution inom unionens nya gränser. Det kommer sannolikt att skapa ett behov av logistiktjänster och på sikt även sänka kostnaderna för dessa. Det skapar möjligheter för industrin att organisera och ställa in sina logistiksystem för större marknader. Lokaliseringen av aktiviteter knutna till logistikcentra kommer därmed att påverkas. En respondent ser även ett samband mellan EU-utvidgningen och korruption i logistiksammanhang. Ofta innebär förflyttningar av gods över gränser i Östeuropa problem med korruption. En enhetlig inre marknad skulle kunna minska korruptionen och förbättra leveranssäkerheten för insatsvaror eller slutprodukter.
- Produktionsmetoder och distributionsinfrastruktur, som nu är organiserade land för land, för specifika kunder eller anpassade av skattetekniska skäl kommer att möta förändrade förutsättningar. Det kommer att leda till ett förändringstryck inom den inre marknaden.

- Införandet av en gemensam arbetsmarknad ger bättre förutsättningar för lokala företag i de nya medlemsländerna att använda inhemsk arbetskraft för operationer i tidigare EU-länder. Det innebär att tjänste- och servicefunktioner i högre grad kan lokaliseras och ha bas i östregionerna.
- En effekt som inte bör glömmas bort i detta sammanhang är att de nya medlemsländerna får nya villkor gentemot tredje land. Som konsekvens av detta kan leverantörer från tredje land (utanför EU) förlora i konkurrenskraft då tullar och andra bestämmelser försämrar konkurrensförutsättningarna, jämfört med leverantörer inom EU.

Stockholmsregionens samspel med basnäringarna

Många av de ovan nämnda systemeffekterna märks tydligt i produktionsleden för tyngre näringar. De direkta konsekvenserna för Stockholmsregionens kunskapsintensiva företag är inte alltid lika tydliga. I intervjuerna med företagen i Stockholmsregionen märks dock ett ömsesidigt beroende mellan tjänsteföretag i regionen och tyngre näringar. Det ökar vikten att ta hänsyn till de ovan nämnda systemeffekterna.

I analysen framkom det ömsesidiga beroendet tydligast i de fall där Stockholmsbaserade IT-företag arbetar mot basnäringar, som massa- och träindustri. Träindustrin investerar i öst och de företag som levererar IT-system och -tjänster har i hög grad följt med i expansionen. Förutsättningarna för denna typ av marknadsinträde kommer sannolikt att bli bättre i och med utvidgningen menar en respondent. Framst finns det utrymme för företagstjänster som inte är fullt utvecklade i östregionerna. Det finns även indikationer på att närvaron på marknaden i öst har väckt intresse för den kompetens som finns lokalt. En allt större del av tjänsterna kan komma att utföras lokalt på underentreprenad. En respondent menar att även avancerad systemering och systemutveckling kan komma att läggas ut på producenter i öst. Stockholmsregionens tjänsteföretag har dock alltså en viktig samordnande funktion. Väl upparbetade kundrelationer med de stora internationella företagen som investerar i öst ses som en betydande tillgång.

Gemensamma krav präglar förutsättningarna

Företagen har hittills upplevt en rad barriärer som präglat beslut om investeringar i de östeuropeiska regionerna. Här kan nämnas:

- Komplexa skattesystem
- Höga importtullar och byråkratisk handläggning
- Otillräcklig transparens i lagar
- Begränsningar för utländska företag vid etableringar och uppköp
- Svåröversiktliga och svårberäknliga fördröjningar i privatiseringsprocessen
- Oklarheter när det gäller miljöteman – arbetsmiljö inkluderad
- Undermålig kvalitet på lokal försörjning och underhåll
- Otillräckligt banksystem och otillräckliga kapitalmarknader
- Bristande kvalitet på nyckelmarknader (till viss del på grund av favorisering av inhemska leverantörer enligt en respondent)
- Ineffektiva avsättningskanaler

En blick på dessa barriärer åskådliggör på ett tydligt sätt betydelsen av utvidgningen. Så gott som samtliga adresseras genom enhetliga regelsystem och en gemensam inre marknad. Många företag ser det som positivt att enhetliga krav introduceras. Det finns dock även röster som menar att den hårdare lagstiftningen blir en belastning. Detta gäller främst lokala företag som ser EU:s miljö- och sociala krav som ett hot mot de kostnadsfördelar som utgjort viktiga konkurrensfördelar hittills.

I det följande redogörs mer i detalj för de konsekvenser som utvidgningen får inom några relaterade områden.

EU – Förändrade ramförutsättningar och en garant för ramförutsättningar

Introduktionen av mer transparenta och konsekventa lagar inom områden som patent och licensiering har redan berörts i ett tidigare kapitel. Det förbättrar framförallt riskprofilen för investeringar i forskning och utveckling. Införandet av enhetliga regelsystem får också bredare konsekvenser för förutsättningarna att effektivisera och lokalisera värdekedjorna inom de kunskapsintensiva sektorerna. Existerande dotterbolag till företag i de nya medlemsländerna kommer att lyda under europeisk lag. Aktörer får möjlighet att överklaga beslut till europadomstolen, vilket minskar osäkerheten vid rättsliga tvister. Medlemskapet är en garanti för att förutsättningarna i fråga om konkurrenslagstiftning och rättssäkerhet blir stabila under överskådlig tid. Riskerna med investeringar i de nya medlemsländerna blir därmed på det hela taget lägre.

Ett stort antal branscher har egna specifika regleringar, t.ex. läkemedel, transport, och den finansiella

sektorn. För dessa branscher kommer utvidgningen att innebära förändringar i fråga om vilka produkter som är tillåtna eller inte, hur de ska framställas, marknadsföras etc.

På kort sikt kan de förändrade ramförutsättningarna i och med utvidgningen leda till strukturella affärer inom berörda sektorer. På lång sikt bidrar medlemskapet till ett mer förutsägbart investeringsklimat.

Enhetliga krav inom miljö- och energiområdet

Införandet av EU:s miljökrav kommer att få konsekvenser både för miljö och ekonomi. Sovjettidens tunga industrier skapade betydande miljöbelastningar och bidrog även till en nonchalant inställning till energiförbrukning, eftersom el- och andra energipriser hölls på en artificiellt låg nivå. Det innebär att betydande ansträngningar måste göras i de nya medlemsländerna för att EU:s miljökrav ska kunna tillgodoses. De direkta konsekvenserna för Stockholmsregionen blir i detta fall att företag som byggt upp komparativa fördelar baserade på lägre miljökrav eller låga energipriser i öst kommer att förlora i konkurrenskraft.

De nya medlemsländerna kommer med tiden att följa EU-direktiv för att liberalisera energimarknaderna. Väsentliga steg har redan tagits i många av de nya medlemsländerna. Stockholmsregionen och Sverige har med europeiska mått mätt relativt snabbt avreglerat energimarknaden. Tjänster och affärsmodeller som utvecklats i den svenska avregleringen kan få tillämpningar i öst. Det är naturligtvis svårt att sja om, men inom andra områden, såsom telekom, har en tidig avreglering visat sig ge intressanta affärskoncept. Här kan nämnas Tele2, med bas i Stockholm, som efter framgångarna i samband med den tidiga svenska avregleringen etablerat sig i europeiska länder där staten dragit sig tillbaka.

Omfattningen på omställningarna inom miljö- och energiområdet, som i hög grad är kopplade till infrastrukturen, medför sannolikt att harmoniseringen med EU:s krav kommer att ske gradvis. Inom Stockholmsregionens tjänstesektorer finns aktörer och myndigheter med stor erfarenhet och kompetens i fråga om miljö- och energirelaterade tjänster. Omstruktureringsprocessen kan skapa både nya relationer och affärsmöjligheter för dessa aktörer.

Introduktion av EU:s socialpolitik

EU:s socialpolitik täcker in många aspekter av arbetslivet. Viktigast (tillsammans med fri rörlighet för arbetskraft) är hälsa och säkerhet på arbetsplatser samt

åtgärder för att motverka diskriminering. Länderna i Östeuropa har tidigare ofta haft en omfattande socialpolitik kopplad till regleringar och den övergripande ekonomiska planeringen. Att etablera en socialpolitik i en modern marknadsekonomi innebär betydande förändringar. Omställningen i de nya medlemsländerna inom detta område kommer att öka förändringstrycket på företag som finns etablerade i Östeuropa, inte minst på de inhemska företagen.

Redan nu är goda arbetsförhållanden ett viktigt konkurrensmedel för att attrahera den skarpaste kompetensen. Kunskaper om arbetsmiljö och hälsa kan således bli en betydande konkurrensfördel för företag i Stockholmsregionen. Den yngre generationen i de nya medlemsländerna, och framförallt de med spetskompetenser, kommer sannolikt relativt snabbt att anpassa sig och ställa hårdare krav på sina arbetsgivare. Kraven på arbetsmiljön utvecklas sannolikt snabbare än löneutvecklingen menar en respondent. Som en följd av detta kommer sannolikt företagets personalpolitik att harmoniseras på den gemensamma marknaden trots att lönenivåerna skiljer sig mellan öst och väst.

Nya krav och roller för bank och finans

Finansiella institutioner i de nya medlemsstaterna kommer att få bättre tillgång till kapitalmarknaden i Europa. Liberaliseringen av kapitalmarknaden utgör en hörnsten på den inre marknaden. Förutom att säkerställa att medlemsländerna har moderna och solida system på kapitalmarknaderna, kommer utvidgningen att medverka till att existerande barriärer undanröjs. Med ett mer transparent regelverk blir det också lättare att ställa säkerheter. Samtidigt som de finansiella marknaderna utvecklas introduceras en hårdare finansiell kontroll för att möta europeiska krav. Som en följd av detta kommer vissa finansiella yrken att regleras hårdare. Konsekvenserna av tydligare spelregler och roller på de finansiella marknaderna bedöms bli övervägande positiva för Stockholmsregionens aktörer. På sikt kan en mer förutsägbar riskprofil leda till en större volym i de östeuropeiska bank- och finanssystemen.

Traditionellt sett har bankernas roll i Sverige varit passiv i förhållande till i exempelvis Tyskland och Österrike, där bankerna mer aktivt medverkar i näringslivets innovationsprocesser och omstrukturering. En respondent bedömer att bankerna i öst, precis som i Österrike och Tyskland, kommer att inta en mer aktiv och utvecklande roll. Det stora behovet av kapital för att investera i och utveckla näringslivet och innovationsförmågan talar för detta. Om det blir fallet kan

Stockholmsföretagens etableringar inom bank och finans vara en viktig länk för företag som vill etablera sig i öst eller skaffa partners bland företagen i öst.

En mer direkt effekt, som en respondent inom banksektorn tar upp, är att kapital som tidigare förts ut ur länderna förväntas flyta tillbaka som en följd av utvidgningen. Det skulle sannolikt öka behovet av finansiella tjänster och produkter.

Investeringar och kapital som motor

Östeuropas näringslivsstrukturer och -system formas och byggs upp medan det övriga EU omformas. De betydande direktinvesteringarna i de östliga regionerna driver fram nya strukturer som är anpassade till Europas nya förutsättningar – en gemensam marknad. I många avseenden kan konsekvenserna av Europas integration därigenom komma att bli tydligare i de nya medlemsländerna än i de nuvarande.

I denna förändringsprocess är direktinvesteringar en av de mest betydande drivkrafterna. För regionerna i öst betyder direktinvesteringarna:

- Attraktiva arbetsplatser
- Höjda genomsnittsinkomster
- Kapital- och kunskapsöverföring (Know-how)
- Tillgång till världsmarknaden
- Förbättrade miljö- och sociala villkor
- En drivkraft för strukturella förändringar

Mot bakgrund av detta är konsekvenser i form av direktinvesteringar i storstadsregionerna i öst centrala. I direktinvesteringarnas fotsår följer ökade behov av tjänster och stärkt köpkraft. Relevansen för Stockholmsregionens aktörer är tydlig.

Ett par respondenter, som är verksamma i östregionerna, ser tecken på en tydligare fokusering av direktinvesteringar. ”Man börjar ana var IT-investeringarna hamnar”, som en respondent uttrycker det. Denna utveckling kommer att drivas på ytterligare av utvidgningen. Tillträdet till de nationella marknaderna har nämligen hittills varit ett viktigt argument för direktinvesteringar. När marknaderna nu integreras mister detta argument sin betydelse. Från de nya storstadsregionernas sida märks också mer proaktiva insatser för att attrahera vissa typer av direktinvesteringar. Det är ett trendbrott i vissa regioner, där investeringar hittills välkomnats mest för investeringarnas egen skull. EU-utvidgningen stärker fokus på vilken typ av investeringar som är attraktiva och även på förmågan att behålla tidigare gjorda investeringar inom prioriterade områden. Det innebär enligt en respondent att regionerna i högre grad kommer att försöka att att-

rahera investeringar inom näringar som är nationellt prioriterade. Investeringarna kan därigenom i viss mån ses som en fingervisning om omfattningen och karaktären på den framtida ekonomiska aktiviteten i storstadsregionerna.

För Stockholmsregionens del medför en tydligare fokusering med urskiljbara ”potentiella bioteknik- eller IT-regioner” att förutsättningarna för samverkan blir synliga. Särskilt öppnar det nya möjligheter för Stockholmsregionens kunskapsintensiva företag. Tecken på samverkan finns redan. Karolinska Institutet är exempelvis involverat i etableringen av ett bioteknikinitiativ i Estland. Det ses som ett intressant exempel på hur existerande strukturer och strukturer under uppbyggnad kan knytas närmare varandra. Med en överblick över direktinvesteringar i Östersjöregionen och goda kontakter med regionernas företrädare kan Stockholmsregionens offentliga aktörer spela en viktig roll för att bana väg för interregional samverkan mellan FoU-aktörer eller små och medelstora företag inom kluster som TIME, bioteknik eller finans.

Marknad

Öppnandet och förenandet av de hittills splittrade östeuropeiska marknaderna ändrar förutsättningarna för Stockholmsregionens näringsliv. I detta sammanhang är det viktigt att ha marknadernas storlek i åtanke. Än så länge är de baltiska länderna en högst marginell marknad för svenskt näringsliv. I stora drag motsvarar hela Lettlands marknad Norrköpings marknadsvärde. Investeringsströmmarnas omfattning, marknadernas karaktär och diskonterade framtida intäktsströmmar gör dock att en direkt jämförelse inte är relevant. Liknelsen understryker om något att Stockholmsregionens nytta av de baltiska marknaderna måste ses i ett längre tidsperspektiv och som inkörsportar mot marknaderna längre österut. Polen kommer däremot relativt snabbt att utgöra en betydande marknad i Stockholmsregionens närområde.

Utvidgningen får stora konsekvenser för hur företagen kan och förväntas agera på dessa marknader. Förutsättningarna för att bedriva handel, exportera och etablera försäljnings- och distributionskanaler kommer att genomgå betydande förändringar. Tillsammans med de mer direkta förändringarna kommer marknaderna att präglas av att växande antal konsumenter och storstadsregionernas uttalade ambitioner och förändringsvilja. Mot bakgrund av detta belyses i den fortsatta analysen:

- den nya marknadens spelregler,

- en växande konsumentmarknad samt
- förändringsvilja som marknadsdrivkraft

För dessa tre områden förs ett resonemang kring dels direkta konsekvenser av utvidgningen, dels indirekta konsekvenser som påverkar de förändringsprocesser som påbörjats.

Den nya marknadens spelregler

Undanröjandet av handelshinder och öppnandet av en gemensam inre marknad kommer att forma och omforma de splittrade östeuropeiska marknaderna. Nya aktörer får det lättare att slå sig in, inhemska företags övertag i vissa sektorer eller segment bryts, konkurrensen regleras, produkter och tjänster standardiseras samtidigt som konsumenternas position stärks.

Allt detta innebär att marknadens spelregler skrivs om. Några centrala punkter som kännetecknar denna process sammanfattas nedan:

- Kommersiell distribution (agenturer, franchising, filialer och dotterbolag) kommer att lyda under gemenskapens lagar. Det betyder att distributionsavtal måste ligga i linje med EU-lagar.
- Produkter och tjänster som säljs lagligt i andra medlemsstater accepteras i de nya medlemsländerna.
- Konsumenter i de nya medlemsstaterna kommer att få samma rättigheter som i nuvarande EU-länder.
- För vissa produkter och tjänster blir lagstiftningen betydligt strängare. Detta gäller i hög grad livsvetenskapsområdet där många av dagens östeuropeiska produkter inte uppfyller gemenskapens krav.
- Otillbörliga avtal med lokala myndigheter eller konkurrenter blir straffbart.
- Gemensamma lagar för offentliga inköp och andra upphandlingar träder i kraft. Det medför att det blir svårare att favorisera inhemska aktörer
- Indragna statsstöd förändrar marknadsförutsättningarna. Eftersom det inte finns en enhetlig definition för vad som klassas som statsstöd finns en princip att alla former av stöd – oavsett om de kommer direkt eller indirekt från staten – strider mot gemenskapens intressen.
- Liberalisering av tjänster som energi och telekom skapar nya möjligheter på marknader som tidigare varit svårbehandlade.

De nya medlemsstaterna har redan innan utvidgningen påbörjat anpassningen av marknaderna. Alla nya spelregler kommer således inte att introduceras i ett slag. Arbetet i vissa stater är långt gånget; bland annat när det gäller europeisk standard, märkning och certifiering för testningar av produkter och tjänster. En respondent

påpekar att det är viktigt att beakta kedjan lagar-genomförande-kännedom. I dag finns lagarna skrivna och är i färd att genomföras. Kännedomen om vad lagarna innebär är dock låg bland de lokala företagen i de flesta östeuropeiska regioner. Det finns ett stort kunskapsunderskott om vad de nya marknadsförutsättningarna innebär. Många respondenter i östregionerna befarar (ur ett östeuropeiskt perspektiv) att kunskapsunderskottet i början kommer att rubba konkurrensförutsättningarna på så sätt att kunskap om den gemensamma marknadens spelregler blir alltför utslagsgivande.

Introduktionen av mer enhetliga produktstandarder kommer att minska kostnaden för marknadsinträde. Det blir då lättare att exportera till de nya medlemsländerna, vilket främst underlättar för mindre företag som upplevt svårigheter att introducera produkter och tjänster på de östeuropeiska marknaderna. Samtidigt blir konkurrensen om olika positioner på marknaden hårdare.

Utvidgningen innebär även att de nya medlemsstaterna accepterar EU:s praxis när det gäller konkurrenslagstiftning. Det inkluderar införandet av konkurrenslagstiftning samt att konkurrensmyndigheter bildas. Eftersom konkurrenslagstiftningen är ett område som är speciellt viktigt för att få till stånd en enhetlig marknad kommer dessa funktioner sannolikt att få betydande resurser och befogenheter.

Konsekvenser för marknadens aktörer

De nya spelreglerna får konsekvenser för företagen som agerar på marknaden:

- Företag möter utmaningar då de ska positionera sig på en större och potentiellt mer konkurrensutsatt EU-marknad. Företag som vill etablera sina varumärken konkurrerar med de stora europatäckande företagen.
- Tillgången till en gemensam marknad skapar möjligheter att förverkliga skalfördelar i säljorganisationer. Det blir inte lika självklart att upprätta ett säljkontor i varje land.
- För företag som anpassat sin organisation och utvecklat komparativa fördelar på de hittills splittrade marknaderna med höga inträdesbarriärer medför utvidgningen ett förändringstryck.

Förutsättningarna förändras samtidigt för etablerade aktörer och nya aktörer. Mest gynnas företag som anpassat organisation, försäljningskanaler och marknadskommunikation till en internationell marknad. I vissa sektorer kan det även innebära att substitut blir mer attraktiva. Främst gäller detta inom livsvetenskapsområdet. I det stora hela innebär de förändrade

spelreglerna att Stockholmsregionens näringsliv bättre bör kunna kapitalisera kunskapen om den gemensamma marknadens spelregler.

En växande konsumentmarknad väcker slumrande behov

Två skeenden driver så sakteliga fram nya tankesätt och därmed nya behov på de östeuropeiska marknaderna:

- ökad köpkraft för en bredare mellanklass etableras i marknadsekonomins spår samtidigt som
- konsumenternas position stärks som en direkt följd av EU-utvidgningen.

Många respondenter ser stora möjligheter genom att en bred medelklass kommer att efterfråga ”alla sorts varor – sånt som vi har haft i årtionden”. Med en ekonomiskt utbildad yngre generation kan just denna utveckling komma att bli förlösande för tankesättet på de östeuropeiska marknaderna. Många respondenter menar att fokuseringen på produktion och kvantitet, som var förhärskande under sovjettiden, lever kvar än idag - mer än ett decennium efter murens fall. Denna inställning har, enligt samma respondent, hittills dämpat marknadsorienteringen av organisationer och strukturer samt skuggat behovet av många företagstjänster.

En företagsrespondent inom tjänstesektorn anser att sovjettidens tankesätt kan komma att brytas först i och med att mer marknadsorienterade konsumentprodukter introduceras bland de breda lagren. Ett förändrat tankesätt höjer gradvis värdet på marknadsinformation, kvalitetsfrågor och varumärken, vilket driver på efterfrågan av ett brett spektrum av företagstjänster. Det kan röra sig om alltifrån rena marknadsföringstjänster eller kunskaper om kvalitetsstandard till omdefinitioner av aktiviteter, processer och strategier. Det öppnar i sin tur upp för nya allianser, uppköp och samarbeten. Förändringstrycket blir därmed högre samtidigt som intensiteten i konkurrensen skärps i och med att allt fler företag agerar på en och samma arena.

Förändringsvilja

Många respondenter reflekterar över den stora förändringsvilja som finns i de östeuropeiska storstadsregionerna. I takt med att köpkraften stärks kommer denna vilja att sätta sin prägel på marknaden och efterfrågan, vilket sannolikt också kan få konsekvenser för de nya storstadsregionernas positioner. Bilden är dock inte enhetlig än så länge. Å ena sidan är marknaden underutvecklad. En respondent exemplifierar med

att det stora spørsmålet på IT-sidan många gånger är införskaffandet av datorer. På samma sätt menar en respondent inom banksektorn att finansieringslösningar för innovationer många gånger reduceras till leasing av nya maskiner och utrustning. Å andra sidan märks mer sofistikerade marknader. Som exempel nämns Tallinn, där en del mobila tjänster, som betalning av parkeringsavgifter via mobiltelefon fått ett långt större genomslag än i Stockholm. Många respondenter påpekar att beställarnas kompetens i de östliga storstadsregionerna ligger på samma nivå som i väst. Det antyder att det är kapital och resurser snarare än förändringsvilja och visioner som saknas i dag.

En respondent påpekar att det är viktigt att ha i åtanke att de östeuropeiska marknaderna kommer att hoppa över en del steg som marknaderna i Västeuropa tagit. Marknaden inom de kunskapsintensiva sektorerna kommer sannolikt att kännetecknas av en del teknologisprång. I och med att dessa regioner inte låst fast sig i gammal teknik kan avancerade lösningar genomföras från början. Det har hittills märkts inom bank- och telekomsektorerna. Det finns en tydlig ambition att modernisera och införa den senaste teknologin så långt som köpkraften tillåter. Det medför att investeringar i mobilsystem och mobila tjänster i vissa lägen prioriteras framför att rusta upp det fasta telenätet.

En respondent inom telekomsektorn menar att regionen har möjlighet att hämta in försprånget och troligtvis även hinna ikapp EU-15 i termer av sofistikerad infrastruktur. Till dags dato har det inte skett, men förändringstakten är dramatisk. Exemplet ovan är visserligen bara ett exempel inom telekomsektorn. Tendensen till teknologisprång märks dock även inom andra kunskapsintensiva näringar. Ambitionerna och förändringsviljan, som dessa teknologisprång får sägas vara ett uttryck för, utgör ett intressant komplement till Stockholmsregionen som också fokuserar på förändring och innovationer. Här kan intressanta samarbeten bli aktuella på såväl kort som lång sikt.

Förändringsviljan i kombination med utvidgningen, harmoniseringen med europeiska regler och system, framväxten av en yngre generation samt större volymer i kapitalsystemen kan även komma att skapa bättre förutsättningar för entreprenörskap i de östeuropeiska regionerna. På sikt kan detta utgöra marknadsmöjligheter för Stockholmsregionens riskkapitalaktörer.

Relevanta insatser från Stockholmsregionens beslutsfattare

Även om utvidgningen innebär många förändringar för företagen är långt ifrån alla relevanta för insatser från Stockholmsregionens offentliga aktörer och beslutsfattare.

I följande avsnitt presenteras ett sammandrag av konsekvenser som bör leda till agerande – på kort och lång sikt. Sammantaget motiverar dessa Stockholmsregionens strategiska utmaningar i kapitlet ”Utmaningar för Stockholmsregionen”.

Konsekvenser på kort sikt

- *På kort sikt står främst komplementära förhållanden i fokus.*

Genom minskande barriärer mellan de regionala arbetsmarknaderna kan strukturella brister på kompetens i Stockholmsregionen lättare kompenseras. Företag i Stockholmsregionen som förmår dra nytta av denna möjlighet – genom rekrytering, samverkan eller inköp av tjänster – kan sannolikt stärka sin konkurrenskraft på kort sikt. Utvidgningen innebär samtidigt att barriärer för att etablera verksamheter i östregionerna blir mindre. En gemensam lagstiftning och bättre skydd för intellektuella tillgångar sänker risken för investeringar i forskning och utveckling i de nya medlemsländerna. Sammantaget gör det att det blir det lättare för Stockholmsregionens företag att lägga ut delar av sin utveckling eller avgränsade backoffice-funktioner till de nya medlemsländerna.

Utvidgningen öppnar som synes för betydande möjligheter på kort sikt. Det innebär dock inte automatiskt fördelaktiga konsekvenser. Det bedöms som mindre troligt att utvidgningen som sådan på kort sikt skulle innebära någon betydande omlokalisering av värdekedjan. Exploatering och kapitalisering av de möjligheter som utvidgningen öppnar för drivs snarare av allmänna trender. När tjänster och funktioner i högre utsträckning läggs ut till låglöneländer på ett internationellt plan bedöms östregionerna, i och med den betydande kompetens som finns och inte minst den geografiska och kulturella närheten, snabbt bli intressanta för kunskapsintensiva företag i Stockholmsregionen. Det rör dock främst stora internationella företag som reagerar på internationella trender för att behålla sina konkurrensfördelar.

Förändringarna inom FoU-systemen i östregionerna

bedöms till en början ha marginell betydelse för Stockholmsregionens kunskapsintensiva sektorer. För att näringslivet ska se FoU-systemen i öst som intressanta tillgångar krävs att universitet och FoU-institut förmår hantera samarbeten med näringslivet. Resonemangen kring hinder för att utveckla någon form av samverkan handlar om svårigheter att identifiera och organisera samarbeten snarare än brist på kompetens. Även om FoU-systemen genomgått hårda neddragningar finns attraktiva kompetenser och forskargrupper på universitet och institut i östregionerna. Den faktiska kännedomen om kompetenser inom dessa är dock begränsad. Utvidgningen bidrar till att harmonisera kunskapssystemen, minska kulturskillnaderna och på sikt sannolikt även till att utveckla ett fungerande samarbete med näringslivet.

Det bör även tilläggas att det omvända förhållandet råder. Forskargrupperna i öst har generellt sett liten kontakt med företag. Det marginella utbytet med de offentliga FoU-systemen i regionerna medför att utvidgningen inte kommer att få några stora konsekvenser för Stockholmsregionens företag på kort sikt. Än så länge tycks företagen i huvudsak värdesätta gränssnitten mot utbildningen – dvs. tillgången till kompetens är överordnad tillgången till forskning och utveckling. Minskande barriärer kan medföra att även mindre företag kan få tillgång till de kompetenser som finns. Den förhållandevis begränsade tillgången på spetskompetens, tillsammans med den ökade möjlighet till exploatering som utvidgningen innebär, medför dock sannolikt att priset på eftertraktad kompetens kommer att stiga. Konsekvenserna på medellång sikt blir då snarare en bättre struktur på den kunskapsintensiva arbetsmarknaden i Stockholmsregionen.

Konsekvenser på lång sikt

- *På lång sikt står främst kunskapssystemens utveckling och synen på Östersjöregionen som helhet i fokus.*

På lång sikt bedöms utvecklingen av forsknings-, utvecklings- och utbildningssystemen i östregionerna vara intressanta för Stockholmsregionens kunskapsintensiva näringar. Om östregionernas ambitioner att utvecklas till kunskapsregioner ska kunna förverkligas krävs att de organisationer som genererar kunskap förmår etablera sig som forskningsaktörer likväl som kunskapskällor. Detta blir särskilt viktigt för de kunskapsintensiva sektorerna som ofta samverkar med den forskning och utveckling som sker i de offentliga FoU-systemen.

Här står de flesta av regionerna i öst och väger. De har dels svårigheter att utveckla attraktiviteten för högt kvalificerad arbetskraft inom FoU-systemen, dels förmår de existerande strukturerna inom FoU-systemen ännu inte att fullt ut bära gemensamma projekt med näringslivet eller internationella forskargrupper. Utvidgningen tillför medel för att utveckla forsknings-, utvecklings- och utbildningssystemen samt ge inspiration och bättre förutsättningar för att samarbeta med övriga FoU- och utbildningssystem inom unionen. Hur dessa system utvecklas ses som centralt för hur Östersjöregionen utvecklas som kunskapsregion.

En annan konsekvens som framträder på lång sikt är omfattningen på och typen av direktinvesteringar i de nya regionerna. Det kapital som strömmar till dessa

regioner utgör en betydande drivkraft för strukturella förändringar. Utvidgningen innebär att investeringsströmmarna till de nya medlemsländerna förändras i och med att de enskilda länderna i lägre grad utgör avskilda marknader. Det kommer sannolikt att kräva en tydligare profil från regionernas sida. På lång sikt får det konsekvenser för hur östregionernas samverkan med Stockholmsregionen kommer att gestalta sig och inte minst för hur Östersjöregionen som helhet kommer att uppfattas av omvärlden.

På lång sikt kommer kunskapssystemens utveckling och karaktären på direktinvesteringarna i storstadsregionerna i öst att styra omvärldens syn på Östersjöregionen. Det kommer även att påverka förutsättningarna för Stockholmsregionens kunskapsintensiva näringar.

Internationell utblick

Europas mittregion – Wien/Bratislava – bygger konkurrensfördelar

Att skapa gränsöverskridande ekonomiska regioner utgör en stor möjlighet i och med utvidgningen av EU. Genom att samordna infrastruktur, kollektivtrafik och gränsöverskridande organisationer inom den offentliga förvaltningen samt genom att öka samarbetet inom forskning och utbildning, kommer de regioner som lyckas med integrationen att få betydande konkurrensfördelar. De två storstadsregionerna Wien och Bratislava är ett exempel på angränsade regioner i två länder som i allt högre grad samverkar kring en strategisk plattform och i samordning av resurser som bas för en gemensam utveckling av storregionen Wien-Bratislava.

I denna fallstudie presenteras inledningsvis de utmaningar Wien-Bratislava-regionen ställs inför samt näringslivets engagemang för och syn på etableringen av en mittregion i Europa. Avslutningsvis beskrivs några konkreta insatser och funktioner inom ramen för en pågående integrationsprocess. Dessa insatser och funktioner har valts så att de kan relateras och inspirera till att anta de utmaningar Stockholmsregionen ställs inför och som presenteras i kapitlet – ”Handlingsmöjligheter för Stockholmsregionen”.

Mittregionens kärna – Två huvudstäder på integrationskurs

Wien och Bratislava ligger på varsin sida om den gräns som tidigare delade Europa i väst och öst. Det är bara 55 kilometer mellan de båda stadskärnorna. Det innebär att Wien och Bratislava är de två huvudstäder i världen som ligger på kortast avstånd från varandra. Nedmonteringen av olika typer av gränshinder mellan de två regionerna är ingen nystartad process och kan inte betraktas isolerat som ett resultat av Slovakiens

EU-medlemskap. Integrationen av de två regionerna formaliserades redan 1991 genom ett bilateralt avtal. Det slovakiska inträdet i unionen påverkar kraftigt en redan påbörjad integrationsprocess. Under tio års tid har således en samsyn utvecklats i denna Europas mittregion. Även om regiontänkandet redan har resulterat i konkurrensfördelar, exempelvis genom investeringar i regionen, återstår dock barriärer som hindrar utvecklingen. Nu ska stora politiska satsningar sättas in för att eliminera flertalet av de återstående barriärerna, vilka kan delas in i tre kategorier:

- Fysiska barriärer som gränskontroller, tullavgifter och restriktioner för investeringar, vilka begränsar rörligheten av varor, tjänster, människor och kapital.
- Kulturella olikheter som innefattar språkbarriärer, fördomar och olika valutasystem.
- Övriga barriärer, som hämmar integrationsprocessen. Framförallt av tre typer: transportinfrastruktur, innovation och kunskapsöverföring samt den regionala arbetsmarknaden.

De fysiska barriärerna kommer successivt att försvinna i och med Slovakiens inträde i EU. Däremot måste avlägsnandet av de kulturella barriärerna ses i ett längre tidsperspektiv. Ett intensivare utbyte mellan länderna kommer att ha en påvisbar effekt genom ökad kunskap och förståelse för lands- och regionspecifika skillnader. I detta sammanhang är språkkompetensen en avgörande framgångsfaktor, som i hög grad påverkar det upplevda värdet av ett sådant utbyte och i förlängningen också i vilken utsträckning det får påtagliga effekter. För de övriga barriärerna kommer varken Slovakiens EU-inträde eller ett längre tidsperspektiv att ha någon effekt. Dessa barriärer kommer istället att finnas kvar på lokal och regional nivå om inga åtgärder vidtas.

Näringslivets engagemang för en mittregion

Karaktäristiskt för Wienregionen är inte minst näringslivets engagemang för en mer långtgående integration

med Bratislava och Östeuropa. Näringslivets engagemang kan i mångt och mycket förklaras av östregionernas omedelbara närhet, vilket gör fördelarna högst konkreta, samt den tidiga kapitaliseringen av kortsiktiga effekter. En annan viktig förklaring för intresset är näringslivets och regionens gemensamma visioner. Många av regionens företag har som uttalad ambition att utgöra ett nav gentemot östmarknaden. På samma sätt ser Wienregionen sin roll som nav i ett Centraleuropa under omvandling. Näringslivets och regionens många gånger sammanfallande visioner utgör en stor styrka för den framtida utvecklingen av en europeisk mittregion.

I samråd med regionen har näringslivet genom sin Industriförening definierat två insatsområden som syftar till att påskynda och fördjupa integrationen. De åtgärder som ges högst industriell prioritet är:

- Infrastruktur för transporter
- Innovation och kunskapsöverföring

Dessa prioriteringar har två tydliga dimensioner: Betydelsen av den fysiska infrastrukturen och starkt fokus på regionens samlade kunskapsbas. Teman som i högsta grad även är relevanta för Stockholmsregionen.

Infrastruktur för transporter

Samordning av transportinfrastrukturen gäller främst Wiens och Bratislavas flygplatser samt de två Donauhamnarna, vilket kommer att stödja en gemensam utveckling för regionen. En snabbtågsförbindelse mellan Wien och Bratislava, via flygplatserna, kommer att innebära att restiden ”gate-till-gate” mellan Wiens flygplats Schwechat och Bratislavas flygplats endast blir elva minuter. Därmed kommer Europas mittregion att kunna erbjuda en tvillingflygplats med fyra landningsbanor som, framförallt genom Bratislavas flygplats utvecklingsmöjligheter, kommer att kunna konkurrera med storflygplatserna i Frankfurt, Berlin och Zürich.

Att sammanlänka flygplatserna med en snabbtågsförbindelse är dock endast en del i det infrastrukturkoncept som Industriföreningens föreslagna strategiplan innefattar. I planen ingår även en fyrfilig motorvägsförbindelse mellan Wien och Bratislava. Dessutom ska en integration av städernas två Donauhamnar genomföras, där hamnarnas olika positionering inom land- och sjötransport kommer att gagna regionen som helhet.

Innovation och kunskapsöverföring

Wiens och Bratislavas forsknings- och utvecklingsenheter samt utbildningsväsenden har väl etablerade

relationer. Inte desto mindre ser näringslivet ett behov av fortsatta gemensamma satsningar för att på ett effektivt sätt nå en kritisk massa av insatser och resurser. För att näringslivet i Europas mittregion ska kunna utnyttja vetenskapspotentialen till fullo rekommenderas att regionen fokuserar på följande inom forskning och utbildning:

- Samla kompetens inom varje ämnesområde till en plats i regionen
- Införa gemensamma anslag och en gemensam ansökningsprocess för finansiering av forskning
- Utarbeta ett enhetligt regelverk samt anamma en gemensam policy kring vetenskap och forskning
- Utveckla och utvidga Wiens bioteknikkluster genom kartläggning av universitetens forskningsarbete inom bioteknik
- Använda engelska som internationellt språk på universiteten
- Samarbeta kring utbildning och vetenskap även med andra regioner.

Konkreta initiativ – handlingsorienterad integration

Den österrikiska mentaliteten är i högsta grad handlingsinriktad. Hanteringen av östutvidgningen är inget undantag. Det som bäst representerar integrationen av Wien och Bratislava är följaktligen redan sjösatta initiativ.

Därför presenteras i denna fallstudie främst tre konkreta initiativ som har relevans även för Stockholmsregionen:

- REGILOn – Ett nätverk för universitetssamverkan
- INTEG – Utveckling av gemensamma innovationsstödjande strukturer
- DIANE – Samverkan mellan investeringsorgan

Dessa tre initiativ har särskilt valts ut för att ge en konkret dimension till de handlingsmöjligheter som utvecklats inom ramen för denna rapport.

REGILOn – ett nätverk för universitetssamverkan.

REGILOn är en plattform för samverkan mellan universiteten och ILOn (kontaktsekretariat) i grannregionerna Österrike (Wien), Slovakien (Bratislava/Trnava), Tjeckien (Brno) and Ungern (Gyor). Samarbetet är högt prioriterat för att förbättra informationsflödena mellan lärosätena samt för att gemensamt hantera informations spridningen till småföretag för att åstadkomma högre innovationsgrad och tillväxt.

Målet med REGILOn är att:

- Etablera gränsöverskridande bilaterala och multilaterala samarbeten mellan universiteten och ILOn avseende forskning och näringslivssamverkan.
- Utbyta erfarenheter om effektiva metoder för universitetens arbete och informationshantering gentemot näringslivet, som teknologiöverföring.
- Stöd till utvecklingsarbete i småföretag samt stöd till och kanalisering av studenter till näringslivet.
- Etablera internationella arbetslag och nätverk för att nå större framgång i internationell anbudsgivning, som exempelvis i 6:e ramprogrammet för forskning och utveckling.
- Underlätta gränsöverskridande samverkan mellan teknologibaserade småföretag.
- Skapa och organisera kanaler för informationsflöden från universiteten till andra regioner.
- Skapa kanaler och en större mottaglighet inom universiteten för idéer och initiativ från samhället i allmänhet och från näringslivet i synnerhet.

Mer konkreta samarbetsområden inom nätverket är stöd till småföretag med innovationspotential, metoder för att etablera inkubatorer och teknikcentra, forskningssamverkan mellan akademi och företag, utbyte av studenter, säkerställa immateriella rättigheter, leasing av utrustning och arrangemang och ledning av konferenser.

INTEG – Bidrag till innovations- och teknologiutveckling

Satsningen ingår som en del i det gränsöverskridande Österrikiska-Slovakiska Phare CBC-programmet och tar sitt avstamp i det faktum att gränsregionen saknar ett innovationsstödande organ (det finns bara ett affärs- och innovationscentrum i Bratislava). Det har hittills förhindrat ett gränsöverskridande samarbete mellan småföretag och forskningsinstitutioner. Avsaknaden av stöd kring innovationer, entreprenörskap och finansiering verkar hämmande, särskilt för utvecklingen av småföretagen varför gemensamma insatser på detta område är prioriterade. Satsningen fokuserar i första hand på Bratislava- och Trnava-regionen, men syftar även till att stärka gränsregionens samarbete kring strukturuppbyggnaden i linje med Prioritet 1 i JDP (det gemensamma programmeringsdokumentet) – ”Gränsregionalt samarbete”. Det finns även kopplingar till aktiviteter som ”Gränsöverskridande kluster inom livsvetenskaperna” och ”Centrum för legal kompetens” i regionens Interreg IIIA-program.

Vidare syftar satsningen till att starta, etablera och kontinuerligt förstärka teknikinriktade inkubatorer

som kan erbjuda mark, lokaler, avancerade stödtjänster samt finansiering för småföretag med hög innovationspotential och vars produkter har ett högt teknikinnehåll. Ett övergripande tema och syfte med inkubatorerna är att skapa joint-ventures samt samarbetsprojekt mellan småföretagen samt att stärka samarbetet mellan dessa och forskningsinstitutioner i de båda länderna. För detta tema har inkubatorerna en viktig roll som ”rådgivningscentrum för gränsöverskridande samarbete” med information och rådgivning avseende marknader, lagstiftning och partnersökning etc. riktat mot målgruppen.

Diane – Ett interregionalt samarbete för ökade ”direktinvesteringar”

Wien tog initiativet till Diane-samarbetet i samverkan med en bred kategori nationella aktörer som ”Austrian Business Agency”, ”Vienna Business Agency”, ”Business Service Burgenland” och ”Eco Plus”. Utöver Wienregionen omfattar initiativet idag även, Bratislava/Trnava i Slovakien, södra Mähren, västra Slovenien samt västra Ungern. Projektet syftar till att skapa och etablera ett nationsövergripande nätverk mellan myndigheter som arbetar för regional utveckling med målet att skapa ett gemensamt marknadsföringskoncept för profilering och positionering av de ingående regionerna som en stor sammanlänkad region i Europa. Arbetet med att skapa och etablera nätverket består av ett antal faser:

- Sammanställa befintliga analyser av de ingående regionernas attraktionskraft för internationella investeringar.
- Skapa och etablera en gemensam marknadsföringsprocess samt utveckla en gemensam identitet för ”extern” profilering och positionering.
- Utveckla och genomföra gemensamma marknadsföringsaktiviteter

En samordnande roll – MA 27

En av utmaningarna för Stockholmsregionen är samordning av satsningar gentemot Östeuropa. Av den anledningen lyfts en relativt nyetablerad funktion i staden Wien fram. Syftet är att ge Stockholmsregionens aktörer idéer om hur aktiviteter som traditionellt hanteras separat i de flesta av Europas storstäder kan slås samman för att därigenom nå synergier och inte minst sätta kraft och näringslivsrelevans bakom det strategiska arbetet.

Wiens magistrats enhet för EU-strategi och näringslivsutveckling, MA 27, arbetar med och samordnar

satsningar inom områden som ekonomisk utveckling, arbetskrafts- och kompetensbehov, teknik och energi. Genom att länka samman dessa områden på regional, nationell och internationell nivå kan MA 27, tillsammans med relevanta institutioner och branschföreträdare, utarbeta rekommendationer och koncept som främjar Wien i ett europeiskt perspektiv. Till denna funktion har det tillförts en samordnande uppgift för projekt inom ramen för EU:s integration, vilket i praktiken innebär hantering av Interreg- och Phare-programmen. Genom länken från EU-strategi, över strategisk kluster- och näringslivsutveckling, till konkreta projekt, kluster och företagsnätverk får enheten en tydlig samordnande roll i Wien. Syftet är att stadens strategier ska kopplas till utvecklingen inom EU, näringslivet och närområdet.

Fokus ligger på stödjande av innovations- och nätverksutvecklingen i Wien, bland annat genom utveckling av teknologikluster. På så sätt hoppas man säkerställa innovationspotentialen i samt öka konkurrensfördelarna för Wien i och med utvidgningen av unionen. MA 27 representerar även Wien i olika nationella och internationella kommittéer. Uppgiften är att bedöma behovet av eventuella lagändringar för att underlätta samverkan i Europa. Det kan till exempel gälla bestämmelser kring upphandlingar inom unionen och strategiska aspekter kring finansierings- och konkurrensbestämmelser i ett europeiskt perspektiv. Även administrativa aspekter ses över för att Wien ska

tillfredsställa de krav som ställs i regleringar och överenskommelser mellan EU-länderna. En annan viktig aspekt är att undersöka vilka stödjande åtgärder inom EU som kan gagna Wien. Nedan ges några exempel på centrala områden som MA 27 ansvarar för:

- Stödja innovation och nätverksutveckling med en fokusering på den europeiska dimensionen.
- Utarbeta utvecklingskoncept i samarbete med relevanta institutioner och branschföreträdare.
- Representera staden Wien i nationella och internationella utskott och ledning av arbetet i sådana utskott samt medverka vid bedömning av lagändringar.
- Utarbeta och samordna koncept för utvecklingen av teknologikluster för att på så sätt höja innovationspotentialen i Wien.
- Samarbeta i utvecklings- och strategiprojekt i regionen med ett helhetsperspektiv för ekonomin i regionen.
- Stabilisera ekonomin i Wien genom förberedelser för och samordning av projekt som gäller europeisk integration.
- Uppfatta de för Wien viktiga aspekterna inom EU genom insatser för att främja transnationellt och interregionalt samarbete speciellt genom att samordna produktion och att genomföra samhällsbaserade program.
- Stödja utvidgningen av EU genom att skapa företagsnätverk.

Utmaningar för Stockholmsregionen

En klar slutsats från konsekvensanalysen är att östutvidgningens konsekvenser till stora delar sammanfaller med generella trender och förändringsprocesser. Det understryker att det krävs ett kraftfullt och samstämt agerande för att dra nytta av utvidgningen. Det behövs en bred uppslutning där regionens resurser och aktörer samverkar för att hantera de strategiska utmaningar som Stockholmsregionens offentliga aktörer och beslutsfattare har att ta ansvar för. Den internationella fallstudien som presenteras i kapitlet ”Internationell utblick” ger en fingervisning om omfattningen av de initiativ som krävs.

Det betyder dock inte att valet står mellan att göra allt eller intet. I anslutning till varje strategisk fråga har handlingsmöjligheter, i form av konkreta åtgärder – som en enskild aktör eller aktörer i samverkan kan genomdriva – formulerats. Dessa åtgärder ska dock inte ses som slutliga svar på de strategiska utmaningarna, utan snarare som inledande steg i rätt riktning.

Sju strategiska frågor för Stockholmsregionens aktörer grupperas i fyra kärnområden:

- Strategisk positionering
 - (1) Driv på en fördelaktig positionering av Östersjöregionen som helhet
 - (2) Tänk komplementaritet istället för närhet
- Framväxande kunskapssystem
 - (3) Stärk plattformarna för kunskapsutbyte i Östersjöområdet
 - (4) Involvera små och medelstora företag med utvecklingsmöjligheter
- Mer fokuserade investeringsströmmar
 - (5) Fokuserad samverkan som en följd av hur stadsregionerna i öst profilerar sig
- Samverkan mellan av resurser och aktörer
 - (6) Samverkan kring Stockholmsregionens östinnsatser
 - (7) Utveckla samsyn kring internationalisering och utvidgning

Utmaningar och handlingsmöjligheter presenteras i sin helhet i det följande.

Strategisk positionering

(1) Driv på en fördelaktig positionering av Östersjöregionen som helhet

Devisen som många företagsrespondenter lyfter fram är ”Se de tre baltiska länderna som tre länder, skillnaderna är större än man tror”. Detta råd kan måhända vara vägledande för ett företag med begränsad östkompetens. För Stockholmsregionens vidkommande blir dock devisen den omvända. Norden är i det närmaste en marknad. Utvecklingen ger vid handen att nordiska sammanslagningar och strukturaffärer blir allt vanligare. På samma sätt kommer de baltiska länderna sannolikt att bli en del av denna marknad och på sikt kommer det att gälla hela Östersjöregionen.

Stockholmsregionen, som i många avseenden förknippas med Europas utkant, har mycket att vinna på att Östersjöregionen etableras som ett dynamiskt tillväxtområde i Europa. Ur ett internationellt perspektiv bör Östersjöregionen, med cirka 100 miljoner människor, ha tillräcklig utvecklingskraft för en stark positionering. Många av de nya medlemsländernas storstadsregioner menar att Stockholmsregionen är en mycket het kandidat som knutpunkt i detta sammanhang. I och med utvidgningen finns en unik möjlighet. I ett tidigt skede bör Stockholmsregionen verka för att Östersjöregionen positioneras med värden som kunskap, förändringskraft och förändringsvilja. Alla dessa egenskaper är exempel på värden som redan finns som komponenter i Stockholmsregionens varumärke. Detta varumärke kan stärkas genom en skickligt positionerad Östersjöregion, vilket skulle ge kraft åt företag i Stockholmsregionen som vill etablera en nordisk eller östersjöprofil. Regionens marknadsinvesteringar kommer på så sätt de kunskapsintensiva sektorerna till

godo. Initiativet ligger hos Stockholmsregionens aktörer och beslutsfattare.

Handlingsmöjligheter

- Stockholmsregionen bör aktivt verka för att en enhetlig positionering av Östersjöregionen laddas med värden som kunskap, innovation och förändringsvilja. Dessa värden ger Stockholmsregionen en central roll.

(2) Tänk komplementaritet istället för närhet

En del i Stockholmsregionens positioneringsstrategi bör vara att synliggöra komplementära förhållanden, resurser och kompetenser och marknadsföra dessa under ett gemensamt varumärke. Slutsatsen är att i Stockholm har man inte ”nära till Riga, Tallinn och Östeuropa”, i Stockholm har man ”tillgång till de komplementära kompetenserna/resurserna A, B och C i Riga, Tallinn och övriga regioner i Östeuropa”.

För att nå fram med denna modell bör Stockholmsregionen kontinuerligt samarbeta med de nya medlemsländernas storstadsregioner i de regionala planeringsprocesserna för att identifiera och marknadsföra de komplementära förhållanden och kompetenser som finns. De nya medlemsländernas storstadsregioners styrkor och möjligheter blir på så sätt även Stockholmsregionens styrkor och möjligheter. Synliggörandet av de komplementära förhållandena är inte bara viktigt utåt mot omvärlden. En central effekt är att små och medelstora företag i Stockholmsregionen uppmärksammas på komplement i öst.

Den tydligaste dimensionen, i fråga om komplementära förhållanden, som framkommit i denna analys är Stockholms fokus på förändring och innovation parat med östregionernas uttalade förändringsvilja. Kunskap om förändring och innovation tillsammans med vilja och förmåga bör samlas under ett och samma paraply.

Här ligger ett stort ansvar på Stockholmsregionens aktörer att hitta samarbetspartners och identifiera hur Östersjöregionens samlade kunskapsnätverk kan kompletteras, fogas samman och utvecklas. I de fall där kunskaper saknas i den geografiska närheten, är Stockholms roll som internationell kunskapsnod avgörande. För att nå visionen om komplementaritet istället för närhet bör Stockholmsregionens kunskapsnätverk och engagemang för innovationssystem tänjas för att täcka samtliga storstadsregioner i Östersjöregionen. Här är förändringsfokus och östregionernas till synes omätliga förändringsvilja en central komponent.

Handlingsmöjligheter

- Stockholmsregionen bör kartlägga de kompetenser som Östersjöområdet som helhet har. Informationen bör användas för att ladda och motivera Stockholmsregionens position.
- Inrätta program som möjliggör personalutbyte mellan offentliga aktörer i de baltiska länderna och aktörer i Stockholm (SIDA har ett program som möjliggör det omvända).
- ”Kvalitetssäkra” mellanhänder i de baltiska länderna (t.ex. de privata organisationer som erbjuder hjälp till svenska företag som vill in på marknaden). Kvalitetssäkra kan innebära att träffa dessa aktörer, kontakta angivna referensföretag, etc.

Framväxande kunskapssystem

(3) Stärk ett ramverk för kunskap i Östersjöområdet

Stockholmsregionens roll som kunskapsregion bygger på ett inflöde och utbyte av kompetenser. Även om ”världen blir mindre” har geografisk närhet långt ifrån spelat ut sin roll. Utvecklingen visar att en kunskapsintensiv region behöver en allt bredare bas att stå på. Allt fler kompetenser och kunskaper laddas i produkter och tjänster vilket gör det allt svårare att rymma hela kompetensbasen i en region. Följden blir att förmågan att identifiera och dra nytta av externa kompetenser blir central. Det gäller i hög grad för företagen inom den kunskapsintensiva sektorn i dag. I morgon gäller det för regionen.

För att attrahera investeringar inom kunskapssektorerna i en allt hårdare interregional konkurrens krävs tillgång till allt bredare och djupare kompetenser. För att kunskapsbasen i Stockholmsregionen på sikt ska bli så attraktiv som möjligt bör Östersjöregionen utvecklas till en gemensam kunskapsregion. Naturligtvis är det viktigt att stärka relationerna till andra kunskapsregioner oavsett geografiskt avstånd, men till syvende och sist kommer geografisk och kulturell närhet alltid att spela en stor roll. Det motiverar en bred kunskapsstrategi för Östersjöregionen. Här är Stockholmsregionen en självklar initiativtagare och drivkraft.

Utvidgningen tillför östregionerna medel för att bygga upp forsknings-, utvecklings- och utbildningssystem. I detta skede måste Stockholmsregionen vara alert för att på sikt skapa de bästa förutsättningarna för de kunskapsintensiva sektorerna. Ett brett spektrum

av initiativ kan tänkas inom detta område: Alltifrån gemensamma forskningsprojekt, uppbyggnad av nätverk, studentutbyten etc.

Handlingsmöjligheter

- Samverkan mellan universitet i Östersjöområdet med syfte att stärka gränssnittet mot näringslivet och internationella forskargrupper bör stimuleras i syfte att på lång sikt främja utvecklingen av FoU-systemen i öst.

(4) Involvera små och medelstora företag med utvecklingsmöjligheter

Kompetenssystemen är omistliga för Stockholmsregionens kunskapsintensiva små och medelstora företag. En risk är att de mindre företagen hamnar i skuggan av Stockholmsregionens stora företag, som inte ser utvidgningen som en stor förändring. Inom Stockholmsregionens kluster finns det dock stora möjligheter att nå ut till små och medelstora företag med utvecklingsmöjligheter. Det öppnar för kostnadseffektiva initiativ för att stärka östkompetensen i denna målgrupp. Berodet av kunskapssystemen motiverar att initiativ riktade till små och medelstora företag sammanlänkas med en gemensam kunskaps- och kompetensplattform i Östersjöområdet.

Det bestående intrycket är att andra storstadsregioner som står inför samma utmaningar och möjligheter på ett bättre sätt lyckats förbereda den breda basen av små och medelstora företag. Eftersom utvidgningen i första hand öppnar för denna målgrupp bör också riktade investeringar i östkunskap göras i dessa företag med fokus på kompetens – den viktigaste insatsvaran.

Handlingsmöjligheter

- Skapa referensgrupper av företag med erfarenheter av affärer i de baltiska länderna och Polen och använda dessa för att motivera/träna andra företag.

Mer fokuserade investeringsströmmar

(5) Fokuserad samverkan som en följd av hur storstadsregionerna utvecklas

Många bedömare menar att östregionerna kommer att tvingas fokusera på vissa kunskapsområden för att attrahera och behålla investeringar. Fokuseringen kommer att göra bilden av hur de olika storstadsregionerna utvecklas och avser att utvecklas tydligare. Det svarar på frågor som: Var samlas IT-kompetensen i öst eller var stärks strukturerna inom livsvetenskapsområdet?

Utvecklingen bör ses som en möjlighet för Stockholmsregionen. Tydligare profilering av storstadsregionerna i de nya medlemsländerna möjliggör för nya fokuserade samarbeten. Starkt specialiserade klusteraktörer kan finna samarbeten kring Östersjön och på så sätt slå bryggor och broar för små och medelstora företag med utvecklingsmöjligheter. I de inledande kontaktskapande och nätverksbyggande aktiviteterna har Stockholmsregionens offentliga aktörer en viktig roll att fylla. En respondent menar att politiker har utvecklat ett bra och fungerande kontaktnät i de nya regionerna och att dessa kontakter skulle kunna komma näringslivet till del. En mycket viktig länk i dessa sammanhang är de investerings- och utvecklingsorgan som finns i de olika storstadsregionerna. Genom en aktiv dialog med dessa kan Stockholmsregionen få förstahandsinformation om hur Östersjöområdets nya kunskapscentra utvecklas.

I spåren av östregionernas allt tydligare fokusering bör Stockholmsregionen arbeta för att kanalisera insatser genom existerande strukturer för att på så sätt nå ut med östutvidgningens möjligheter till målgrupper som annars kan vara svåra att nå. Detta skulle innebära att inom ramen för väl positionerade strukturer, exempelvis kluster som Kista Science City och kring Karolinska institutet, sätta initiativ med små och medelstora företag som målgrupp. Det kan tillsammans med en enhetlig kunskapsplattform utgöra ett viktigt verktyg för att synliggöra och vidareutveckla de möjligheter som utvidgningen innebär för små och medelstora företag. Klusterformationer kan komma att utgöra centrala länkar till spetskompetens och groende entreprenörskap i de nya medlemsländernas storstadsregioner. Tillgången till och samverkan med dessa strukturer i ett tidigt skede kan stärka konkurrenskraften för Stockholmsregionens kunskapsintensiva näringar på lång sikt.

Handlingsmöjligheter:

- Verka för att ge substans åt existerande Östersjönätverk som t.ex. BIPA (Baltic Business Promotion Agencies) och Scandbelt.
- Verka för att Stockholmsregionens starka klusterorganisationer (Kista, Novum, etc.) ska kunna utarbeta skraddarsydd Östersjöpaket för små och medelstora företag med utvecklingsmöjligheter och vilja att göra affärer i de baltiska länderna och Polen.
- Ställa de offentliga nätverken i östregionerna till näringslivets förfogande. Centralt för att detta ska uppnås är att synliggöra de nätverk och kontakter som finns.

- Aktivt understödja samverkan mellan etablerade kluster i Stockholmsregionen och kluster under uppbyggnad i de nya medlemsländernas regioner.

Samverkan mellan resurser och aktörer

(6) Samverka kring Stockholmsregionens östinsatser

Vilja och idéer finns i Stockholmsregionen, och därtill en rad utförda analyser och insatser som behandlar östutvidgningen. För att skapa en dynamik i de möjligheter som öppnas krävs en tydligare samverkan mellan Stockholmsregionens resurser och aktörer. Det krävs att någon aktör – därmed inte sagt vilken – tar initiativet till att inkorporera östutvidgningens möjligheter på bred front som en del i förberedelserna för att möta den globala interregionala konkurrensen i en mer öppen omgivning. För att nå full effekt krävs öppna kontakter mot kunskapscentra, näringsliv, samhällsplanering samt regionala, nationella och europeiska beslutsfattare. På samma sätt som i Wien bör arbetet kring strukturfonder och andra EU-medel ske i samverkan för att på ett effektivt sätt föra samman medel och ambitioner.

Handlingsmöjligheter

- Verka för samsyn och samverkan mellan involverade aktörer för att bedriva ett effektivt arbete kring internationalisering och utvidgning.
- Analysera vem som gör vad (av offentliga aktörer) för att underlätta svenska företags affärer i de baltiska länderna och Polen – Anpassa utbudet till behovet i samråd med de starka klusterorganisationerna i Stockholm.

(7) Utveckla samsyn kring internationalisering och utvidgning

I Stockholmsregionen är många olika aktörer involverade i frågor som rör östutvidgningen. För att dessa aktörer ska kunna samverka på ett smidigt sätt krävs samsyn. Ledarskapet måste ha förmåga till vad som i sportens värld kallas ”split vision”; att hålla ögonen på bollen och samtidigt se målet. Samtliga involverade aktörer och beslutsfattare bör sträva efter att utveckla samsyn i frågan om östutvidgningen när det gäller:

- EU-utvidgningen som ett inslag i allmänna internationella förändringsprocesser
- Lokal internationalisering mot öst kontra global internationalisering
- EU-utvidgningens konsekvenser för små respektive stora företag

Utvidgningen kan leda till mobilisering men inte ensam motivera Stockholmsregionens policyutveckling. I många avseenden skulle utvidgningen, om den hanteras på rätt sätt, kunna vara en unik möjlighet för regionens aktörer. Det krävs dock att frågorna relateras till existerande hot och möjligheter. Effekterna och konsekvenserna av utvidgningen kan i hög grad betraktas som komponenter i internationella trender som kommer att avgöra Stockholmsregionens framtida konkurrenskraft. De utmaningar som väcks i och med utvidgningen bör därför hanteras med ett långsiktigt perspektiv. Utmaningarna kan beskrivas som:

- hur hanterar Stockholmsregionen internationalisering av tjänstesektorena,
- vilka konsekvenser får konsolideringstrender, avregleringar och
- nya snabbt växande konsumentmarknader?

Dessa utmaningar är lika relevanta såväl med som utan utvidgning. Stockholmsregionens företrädare bör dra nytta av det moment som utvidgningen ger för näringslivet, FoU-aktörer och offentliga aktörer att driva de stora avgörande frågorna. Utvidgningen är en tacksam utmaning genom att den sätter en konkret etikett på ett avgörande tema. Vad som behövs är förmågan att relatera utvidgningens utmaningar till de stora internationella förändringsprocesserna.

Tack vare stora internationella koncerner och framstående kunskapscentra har många av Stockholmsregionens aktörer etablerat sig som länkar mellan regionen och omvärlden. Unionens nya storstadsregioner ser också i många fall Stockholmsregionen som en viktig internationell nod. Det är en roll som bör vidareutvecklas som en styrka i kontakten med storstadsregionerna i Östersjöområdet. Etablering av relationer med de nya medlemsländernas storstäder bör därför kombineras med att befästa relationerna med omvärlden i övrigt. Konkret kan det innebära samverkan mellan flera parter där Stockholmsregionens aktörer tar rollen som förmedlande intermediärer för kunskap och förändring. Vad som krävs är förmågan att etablera en lokal och samtidigt befästa en global internationalisering.

Internationalisering är i och med den gemensamma marknaden inte bara en fråga för Stockholmsregionens stora och resursstarka företag. Ställs frågan om utvidgningens konsekvenser till dessa är svaret många gånger att frågan är passé. Kan så vara. Men, med reservation för att det samtidigt finns en bred bas av små och medelstora företag med utvecklingsmöjligheter, för vilka utvidgningen kan utgöra en stor möjlighet. Sverige har av tradition strukturer byggda för stora företag och

koncerner. Det blir tydligt att andra länder med en annan näringslivsstruktur på ett annat sätt förmått lyssna till mindre företags behov och sett deras utvecklingsmöjligheter. Vad som krävs är förmågan att se de stora internationella företagens brofästen i öst som en styrka och samtidigt skapa förutsättningar för små och medelstora företag.

Dessa tre moment bör ligga som grund för en samsyn. Den starka kopplingen till Stockholms konkurrenssituation gör frågan om östutvidgningen högst

central. Stockholmsregionen bör se östutvidgningen som en skarp och högst avgörande övning inför en tilltagande globalisering.

Handlingsmöjligheter

- Främja en dialog mellan offentliga aktörer som kontinuerligt diskuterar strategier, gemensamma insatser och som håller varandra informerade om vad som pågår inom respektive organisation.

Summary

This report analyses the direct and indirect consequences of the eastward enlargement of the European Union on knowledge-intensive industries in the Stockholm region:

- changes in systems for developing and conveying knowledge in the eastern regions
- access to expertise relevant to knowledge-intensive industries in the Stockholm region
- changed conditions for intellectual assets
- systemic effects of the single market
- new requirements and regulations that influence the value chain
- direct investment as an engine for structural change
- playing rules in the new market
- a growing consumer market and also
- desire to change as a driving force in the market.

All factors considered, the report concludes that the expansion of the Union presents major opportunities and challenges to knowledge-intensive companies. The report pays special attention to those small and medium-sized enterprises that previously did not have sufficient resources or knowledge to overcome the market barriers to the east. The analysis points out that not all of the consequences of expansion are relevant to the activities of public players and decision-makers in the Stockholm region. These challenges and opportunities for action are therefore related to two ultimate consequences that could enable public players to take advantage of the expansion, with the long-term goal of strengthening competitiveness in the Stockholm region.

- Short term: main focus on complementary conditions.
- Long term: main focus on development of knowledge systems and approach to the Baltic region as a whole.

One clear conclusion is that the impact of expansion to the east is largely in line with general trends and change

processes, such as internationalisation of service sectors, consolidation, deregulation and fast growing new consumer markets. Consistent and unanimous action is necessary to take advantage of the potential of the expansion, as is broad-based support, in which regional resources and players coordinate efforts to handle the strategic challenges for which the Stockholm region's public decision-makers are responsible.

However, this does not mean that the choice is between doing everything or nothing at all. The report replies to seven strategic questions by recommending specific actions to the individual player. These actions are not definitive replies to the strategic questions; they are introductory steps in the right direction.

Seven strategic questions for players in the Stockholm region are classified into four core areas which together reflect potential short- and long-term activities in preparation for expansion to the east:

- Strategic positioning
 - (1) Promote favorable positioning of the Baltic region as a whole
 - (2) Think complementarity rather than proximity
- Emerging knowledge systems
 - (3) Strengthen a platform for the exchange of knowledge in the Baltic region
 - (4) Engage small and medium-sized enterprises in opportunities for development
- More focused investments flows
 - (5) Focused interaction as a consequence of how urban regions in the east develop
- Coordination of resources and players
 - (6) Strengthen interaction related to the Stockholm region's eastward initiatives
 - (7) Develop consensus on the interaction between internationalisation in general and expansion in the Baltic region

Bakgrundsmaterial

Nedan listas ett urval av offentliga dokument som ger ytterligare inblick i olika aspekter som rör östutvidgningen, dess effekter och relaterade områden:

- EU Enlargement – Implications for Trade, Growth and Investment in the Baltic Sea Region, SITE, 2003
- Regional Utvecklingsplan för Stockholmsregionen – Östersjöperspektivet, RTK, 2002
- Europa Region Mitte, Eine Region gemeinsam entwickeln – die Erweiterung nutzen, Industriellen vereinigung, 2003
- OECD Territorial Reviews – Vienna-Bratislava, OECD, 2003
- Östeuropa mot marknadsekonomi – Nya möjligheter för svensk handel, Itps
- Headquarter-Vorteile Wiens in Zentraleuropa, Universität Wien, 2003
- Östersjöpaletten – en färgstark region, Östersjöpaletten, 2000
- IT-Översikt i Östersjöregionen, Nutek, 2000
- Stockholmsregionens roll för Sveriges tillväxt, RTK, 2001
- The Impact of Foreign Direct Investment on the Knowledge Base of Central and Eastern European Countries, Institut für Hoheren Studien (IHS)
- Stockholmsregionen i världen, RTK, 2000
- Denmark – Gateway to the Baltic Sea Region, Ministry of Foreign Affairs, 2002
- Preparatory Study (Ready to Enlarge), Stadt Wien, 2001
- Competing in the Single Market – Towards Effective Policies for Innovation and Enterprise Development in the Baltic Sea Region, IKED, 2003
- Innovation Systems in Central and Eastern Europe, University of Sussex
- Mälardalen – En region, RTK, 2002
- EU Eastern enlargement and development cooperation, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2002
- Bedeutung und Funktionen von multinationalen Unternehmenszentralen für den Wirtschaftsstandort Österreich, Österreichischen Institut für Wirtschaftsforschung, 1999
- Industrial Structure and Industry Location in an enlarged Europe, Sieps, 2003
- Gateways to the Global Economy, Edward Elgar Publishing Limited, 2000
- Stockholm Financial Markets – A success Story, SNS Förlag, 1999
- Det förändrade forskningslandskapet, RTK, 2002

